

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A NEMZETGAZD. S STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL,

SZERKESZTI FÖLDES BÉLA, A BIZ. JEGYZŐJE.

II. KÖTET.

ELSŐ SZÁM.

1883.

MINIMUM ÉS MAJORÁTUS.

FÜGGELÉKÜL:

KÉT LEVÉL A PARASZTGAZDASÁG ÁLLÁSÁRÓL SOMOGYBAN. ANDORKA GYULÁTÓL
ÉS EGY LEVÉL A MEZŐGAZDASÁGI BIRTOKVISZONYOKRÓL A SZÉKELYFÖLDÖN
CSEH KÁROLYTÓL.

IRTA

LÁNG LAJOS.

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

A magyar tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának kiadványaiból megjelent :

I.

NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÉVKÖNYV.

A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI ÁLLANDÓ
BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

Dr FÖLDES BÉLA

A STATISZTIKA NYILV. RK. TANÁRA A BUDAPESTI EGYETEMEN, A MAGY. TUD. AKADÉMIA NEMZET-
GAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK JEKVÖZŐJE.

Első évfolyam. — 1883.

IV és 238 l. — Ára 1 frt 60 kr.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

A közviszonyok és gazdasági állapotok iránti gyors tájé-
kozás korunkban — a par excellence állampolgári korban —
általánosan érzett szükség. Mindenkit közvetlenül vagy köz-
vetve érint a közviszonyok alakulása; majdnem mindenki
közvetlenül vagy közvetve részt vesz a közügyek elintézésében:
mint képviselő, hivatalnok, törvényhatósági vagy községi bizott-
sági tag, iskolaszéki tag, mint nagy vállalatok igazgatója, rész-
vényese, igazgató-tanácsosa stb., - ezen működésében mind-
untalan tájékozni kell magát a közelet különböző nyilvánulá-
sai iránt.

A nyugati művelt államok irodalmában ezen szükségnek
megfelelőleg összefoglaló «*Évkönyv*» természetű munkákat talál-
unk, melyek évről évre tájékoztatást nyújtanak a közviszonyok
iránt és tanulságos visszapillantást engednek a múltra. Ilyen
vállalata *negyven év* óta francia nyelven megjelenő: «*Annuaire
de l'économie politique et de la statistique*».

Ily évkönyv kiadását határozta el a m. t. akadémia nem-
zetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága. *Az évkönyv köz-
életünk és különösen a közgazdasági élet legfontosabb mozzanatait
öleli föl, a népességet és népesedési mozgalmat, a mezőgazdaságot,
állattenyésztést, bányászatot, az ipart, a bel- és külkereskedelmet,
az országnak be- és kivitelét, az osztrák-magyar vámterület áru-
forgalmát; a hitelügyet, a pénzpiacot és tőzsdét, vasuti és hajó-
zási forgalmat, állami, megyei és községi pénzügyet, a közokta-
tást, az igazságszolgáltatást, a politikai és közművelődési élet
statisztikáját (országgyűlési választókat, sajtóviszonyainkat), a
hadügyet, a külföldi államok viszonyainak statisztikai összeha-
sonlítását, a bel- és külföldi gazdasági törvényhozást, a bel- és
külföldi irodalmat, a főváros közgazdasági viszonyait, az aka-
démia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának működését,
az ott tartott felolvasások rövid összefoglalását, az azokhoz fűződő
vitékat stb.*

Ezen gazdag tartalma mellett nem vélünk csalódnai, ha
azt mondjuk, hogy a «*Nemzetgazdasági és statisztikai Évkönyv*»

MINIMUM ÉS MAJORÁTUS.

FÜGGELÉKÜL :

KÉT LEVÉL A PARASZTGAZDASÁG ÁLLÁSÁRÓL SOMOGYBAN. ANDORKA GYULÁTÓL
ÉS EGY LEVÉL A MEZŐGAZDASÁGI BIRTOKVISZONYOKRÓL A SZÉKELYFÖLDÖN
(SEH KÁROLYTÓL.

IRTA

LÁNG LAJOS.

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1883.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I.

Az *Amerikai Levelek* szerzője munkájáról irt bíráló sorainkat*) örvendetes alkalomnak tekintette arra, hogy nézetét a *Pesti Napló* 1883. május havi számaiban alaposabban kifejtse. Ez a körülmény, úgy hisszük, eléggé igazolja, hogy részünkről szintén visszatérjünk a tárgyra, annál is inkább, mert nem tagadhatjuk, hogy a szerző most legalább részletesebben foglalkozik az általa fölvetett kérdésekkel.

Két eszme az főleg, melynek újabb sorait szenteli: a parasztbirtok minimuma egyrészt s a középbirtok majoratusa másrészt. E két eszme körül csoportosítottuk tehát mi is nézeteink előadását, a négy első cikkbe foglalva össze, mit a minimumra és a négy utóbbira hagyva azt, a mit a középbirtok majoratúsáról elmondani szükségesnek tartunk, legalább egyelőre.

Mielőtt azonban fejtegetéseinkbe belemennénk, egy-két megjegyzést nem lehet elnyomnunk.

Az első az, hogy szerző első alkalommal irt sorainkat túlszigorúaknak tartotta az ő munkájával szemben, melyet utközben waggonokban és kunyhókban rögtönözve dobott papírra. Hát bocsánatot kérünk. Szerzőnk munkája két részből áll. Az egyik, a tulajdonképeni levelek, csakugyan így letkezhettek, s ezeknél mi is tekintettel voltunk e körülményre és épp azért egészben véve több elismeréssel mint gáncscsal emlékezhetünk meg róluk. A mi ellen főleg irtunk, s a mi nélkül munkájáról talán meg sem emlékezünk, az azon utolsó és saját megjelölése szerint itthonn készült rész, mely a következtetéseket foglalja össze. Ezzel szemben tehát még a szerző védekezésének elfogadása esetén is, magasabb mértéket kellett

*) *Minimum és Homestead*, megjelent először a *Nemzet* f. évi márczius havi számaiban, majd lenyomatként ugyanezen akadémiai kiadásban, mint a jelen füzet. A jelen sorok a *Nemzet* f. évi június havi számaiban jelentek meg először.

alkalmaznunk. Mindamellet azt hiszszük, még itt is egészen tárgyilagosan, sőt jó indulattal jártunk el. És bármely leplezetlen kifejezést adott is szerzőnk éppen nem hizelgő fogalmainak a theoretikusokról általában s a professorokról különösen, mi ezentúl sem fogjuk kétségbevonni szerzőnk jó akaratát és buzgalmát, és csak azt sajnáljuk, hogy nézetének helyessége tekintetében, azok újabb és bővebb kifejtése után sem változtathatjuk meg korábbi véleményünket.

A birtokminimum egyik első érveül ismét azt olvashatjuk, hogy mily egészségtelen állapot az, ha «egy országban főleg csak nagy és törpe birtokok léteznek, s a minek közöttük lennie kellene, az napról-napra fogy és törpe birtokká oszlik.» Mily kevésse megbízhatók azon adatok, melyeket szerző annak támogatására fölhozott, hogy nálunk a telekfeldarabolás csakugyan a középbirtok rovására megy, azt már volt alkalmunk kimutatni első alkalommal irt sorainkban; és szivesen elismerjük, hogy szerző ez alkalommal nem is tért vissza ez ingtag alapra, hanem a helyett egy újabb statisztikai adat mellett inkább a dolog természetéből folyó érvekkel igyekszik állításait igazolni.

A statisztikai adat, melyet felhoz, abban áll, hogy marhaállományunk az utolsó tíz év alatt fogyott, a mennyiben 1870-ben 339, 1880-ban pedig csak 335 szarvasmarhát számították az országban, minden ezer lakó után. S hogy semmit el ne hagyjunk, hozzá kell tennünk, hogy e különbséget egészben véve a szerző sem tartja ugyan tetemesnek; de azért mégis súlyt fektet rá, mert a csökkenés összeesik a marhatenyésztés terén újabban kifejtett nagyobb buzgalommal.

Nagy sajnálatunkra ugyanabban a helyzetben vagyunk szerző ezen statisztikai adatával, melyben a korábbiak legnagyobb részével már voltunk. Mert bármily óvatossnak látszásék is ez utalás, itt is kissé megfontolatlanak kell tartanunk eljárását. Egészen mellözve egyelőre azt a kérdést: lehet-e a marhaállomány ezen csökkenéséből éppen azt a következtetést vonni, melyet szerzőnk odaállít? — utalnunk kell arra, hogy a marhaállomány vesztéglése, illetőleg csökkenése az utolsó tíz évben általános jelenség, amennyiben 1869-től a hetvenes évek végéig, Neumann Spallart ismeretes nemzetközi statisztikája szerint, egész Európa szarvasmarha-állománya általában alig néhány százalékkal emelkedett, míg a lakossághoz

képest egyenesen csökkent: 1869-ben 331 és a legutóbbi időben csak 310 szarvasmarha esvén Európában 1000 lakóra. Pedig Európa legtöbb államában bizonyynyal szintén nagy buzgalmat fejtenek ki a marhatenyésztés emelésére. Mikor az általános európai viszonyoknak megfelelő jelenségekkel találkozunk hazánkban; mikor az a csökkenés több mint ötfélmilliónyi baromállomány mellett alig tesz 2500 darabot; mikor még ezen számok megoszlása iránt nincs semmi adatunk; mikor nem tudjuk, mennyi esik abból a kisbirtokra, mennyi a nagybirtokra; mikor épp úgy lehet, hogy a fogyatkozás csak a nagybirtokot sújtotta: akkor csak a tudományos szigor legnagyobb elhanyagolásával lehet azt egy tetszés szerinti állítás indokolására érvelni felhozni.

Ami a minimum mellett fölhozott egyéb érveket illeti, mindenekelőtt arra az indokolatlan határozottságra kell utalnunk, melylyel szerző a birtokeldarabolást minden körülmények közt a szegényedés jelének tekinti. Ez már magában is mutatja, hogy szerzőnk sokkal elfogultabban tekinti e gazdasági folyamatot, semhogy azt pártatlanul megítélhetné. Hiszen a telekfeldarabolás történhetik nemcsak a közép-, hanem a nagybirtok rovására is; és ez esetben egy-két ilyen nagybirtokból számtalan apró birtok kerülvén ki, a feldarabolás tetemesen gyarapodhatik, anélkül hogy azon hibája lenne, mely nélkül a szerző azt képzelni nem tudja. Milyen a telekfeldarabolás menete nálunk, azt ma biztosan senki sem határozhatja meg. És épp azért kénytelenek vagyunk egy más országot felhozni, melynek ide vonatkozó adatai évtizedek óta ismeretesekek. Igaz ugyan, hogy szerző többször tiltakozott az ellen, hogy Franciaországra hivatkozzanak. De ily módon igen könnyen biztosíthatná magának bármely vitatkozó fél a győzelmet, ha ellenfelét kénye-kedve szerint eltilthatná egy vagy más bizonyíték felmutatásától. Mi ez esetben különben is csak azért akarunk Franciaországra utalni, hogy példát szolgáltatthassunk a mellett, hogy a telekfeldarabolás igen is nagymérvű haladásokat tehet anélkül, hogy az a középirtokok szétmállásával járna. Ha szerző kezébe veszi Block legutolsó *Annuaire*-jét, meggyőződhetik arról, mily óriási mérvben gyarapszik Franciaországban a kis ingatlan, a mellett, hogy a közép nagyságú birtok is gyarapszik némileg, és egyedül az igen nagy ingatlanok azok, melyek némi kis csökkenést mu-

atnak. S ha mindamellett Franciaországban is panaszkodnak már szerző szerint a birtokfelaprózás ellen, szolgáljon megnyugtatóra, hogy bizonyos oldalról az igaz, emelkednek ily támadások, de ezek nem mai keletűek, hanem ott álltak már századunk bölcsejénél és hangzanak annyi évtizedeken át, és épen azért, minél vészjóslóbbak, annál kevesebb figyelemben részesülnek, mert egy hosszú, majdnem százéves tapasztalat bizonyít ellenök.

Mindazáltal elismerjük, hogy lehet olyan ország, hol a telekfeldarabolás a középbirtokok és a nagyobb parasztbirtokok rovására ment. Hogy a legtöbb ily panaszt Németországból halljuk, azt szerző legalább is oly jól tudja, mint mi. Midőn ily különbséget látunk e két ország közt; midőn azt látjuk, hogy az egyikben a számos apró birtok keletkezése nem történik a középbirtok és jobbmódú parasztbirtokok rovására; míg a másikkól egymást kergetik a panaszok, hogy ott a parasztság eladósodása mellett a latifundiumok terjeszkednek: megfelelkezhetünk e arról, hogy e két országban mily befolyást gyakorolt a törvényhozás? Franciaországban jóval hamarabb szűnt meg a hűbériség és a birtokkorlátozás minden neme; Németországban ellenben nemcsak hogy később szűnt meg a hűbériség, de a birtokkorlátozás különböző neme igen sok helyütt fennmaradt azután is. És mégis Franciaországban a legkiválóbb közgazdasági írók ma is csak elismeréssel tudnak beszélni a fennálló helyzetről, míg Németországban egyik röpirat a másik után beszél a parasztbirtok eladósodásáról. Mi e jelenség oka? Egyszerűen az, hogy a minimum ott, a hol a főörökös osztatlanul kapja ugyan a birtok legnagyobb részét, de másrészt testvéreit is kénytelen bizonyos mértékig kielégíteni, szükségkép jobban bele merül az adósságba, mint a hol az egyenlő öröklésnek ily akadályai hiányzanak. Az osztály alkalmával felvállalt adósságok miatt nyög, épp az agrarius írók panaszja szerint, a német parasztság nagy része, míg Franciaországban ily visszás helyzetek természetesen nem keletkezettek.

Mi ebből a tanulság? Az, hogy van különbség telekfeldarabolás és telekfeldarabolás közt. Hogy lehet olyan telekfeldarabolás, mely szegényedésre mutat; de lehet olyan is, mely a vagyonosodás mellett bizonyít. A mi szerzőnk azonban ily különbséget ismerni sem akar. Ő kimondja, hogy

minden telekfeldarabolás a szegényedés jele, s hogy következésképp a kisbirtoknak Magyarországon is valószínű gyarapodása csak a parasztosztály szegényedése mellett tanúskodhatik. Igaz, hogy egyrészt hazánkban nincs ez iránt semmi megbízható adat; igaz az is, hogy másrészt ott van egy ország, melyből léteznek ily adatok, mely adatok egyenesen azt bizonyítják, hogy éppen a kisbirtokok szaporodása nagyon jól összefér a középbirtok fennmaradásával, sőt gyarapodásával. Ilyen viszonyok közt más talán némi óvatosságot tartana szükségesnek következtetéseiben. A mi szerzőnknek nincsenek ilyen aggályai. Egyszerűen kijelenti, hogy azok az adatok, melyek léteznek, nem érnek semmit, hanem azok az adatok, melyek nincsenek, azok bizonyítanak. Hogy ez az okoskodás igen practicus és egyáltalán nem szenved a theoria beteges túlbecsülésében: az kétségtelen; hogy azonban meggyőző-e? — ez már más kérdés.

II.

Szerzőnk azért is sürgeti a minimumot, mert előbbutóbb megjön az idő, midőn «több lesz az ember, mint a megenni való csirke», vagy is több lesz az ember, mint az a birtok, melyből megélni lehet. — Hogy az ilyen érvek igen gyakran megfordultak a múlt század, sőt a jelen század elején író tudósok munkáiban, azt nem tagadjuk. De mint annyi sok jó régi szokásból, úgy ebből is kikoptunk mai napság. A mai önző es a jelennek élő világ elég meggondolatlan nem törni azon a fejét, mi lesz akkor, ha egyszer az egész világon ember ember hátán fog élni, hanem beéri azzal a tudattal, hogy ez a veszély legalább egy-két ezredév rövidke életén át még nem fenyeget közvetlenül.

Az ellenünk irt sorok előszeretettel idézik velünk szemben, a halhatatlan Széchenyi István minimumát, noha midőn mi is hivatkoztunk a *Hitel*-re, előre kijelentettük, hogy nagyon jól tudjuk, miszerint e nagy gazdasági reformerünk később más nézeteket is vallott. Mit bizonyít ily körülmények mellett ellenünk ez idézetés, azt az olvasóra kell biznunk. De ha valaki ezen férfiu idézése közben, ki tudva, mily gyér népességű ez ország és kis számú még a magyar faj és általában ez

ország lakossága, még az apagyilkos iránt is némi kiméletet érzett; ha ezen férfiú idézetei közben találunk aggodalmakat az iránt, hogy ennek az országnak népessége nagyon el találna szaporodni: akkor bizonyynyal csak arról fogunk meggyőződni, hogy egy nagy férfiút idézni és annak szellemébe behatolni nem egy és ugyanazon dolog.

Szerző ugyanis többször visszatér arra a gondolatra, hogy egy apának két vagy három gyermeke felosztván birtokát, az mindig kisebb lesz. A tévedés itt már magában a kiindulási pontban van. Mert az örökösöknek maradó hagyaték nem egy ember vagyona, hanem eredetileg kettőé, t. i. az apáé és anyáé. Tehát nem egy ember vagyont osztják fel az örökösök, hanem kettőét. És viszont az örökösök sem maradnak egész életökben egyedül, hanem házasságra lépve, ismét két örökrészre egyesítenek vagyonukban. Reméljük, hogy nem ért bennünket félre. Nem azt mondjuk, hogy egyes esetekben nem volna eltérés ettől a szabálytól, csak azt, hogy általában az emberek, és főleg még inkább az alsóbb osztályok ugyanazon körből házasodnak, a melyhez tartoznak. Ilyen körülmények közt természetes, hogy a legtöbb esetben, midőn két örökös van, az a birtok semmi további felaprózását nem vonja maga után. A birtok feldarabolása ezen rendes viszonyok közt tehát csak ott lesz elkerülhetetlen, hol kettőnél több az örökös; a mivel azonban szemben áll ismét az a másik eset, a midőn csak egy örökös marad a birtokban. Ismerve népünknek, fájdalom, igen csekély mérvű gyarapodását az utóbbi években, fel kell tennünk, hogy az örökösödés alkalmával gyakorolt egyenlő osztály a parasztbirtokok egész állagának megoszlását igen kevésé változtathatja meg. Mert ha vannak esetek, melyekben a halál két ember vagyonát kettőnél több részre osztja, viszont majdnem ugyanannyi esetben a halál két ember vagyonát, egy utód mellett, egyetlen egy örökösre ruhazza át. Szóval az örökösödés egészben véve majdnem ugyanannyi esetben hat a birtok tömörítésére, mint annak elforgácsolására.

Nem áll tehát, hogy az egyenlő osztály maga szükségkép vezet a birtok oly nagymérvű feldarabolására, a proletariátus elszaporodására, mint azt szerzőnk hiszi. Ellenkezőleg az minden kétségen felül áll, hogy igenis a minimum mellett szükségkép kell egy proletariátusnak keletkeznie. Ezt egyéb-

íránt szerzőnk maga is elismeri, csakhogy hozzáteszi: inkább legyen egy rész proletariussá, mint valamennyi. Ebben az utóbbiban igaza lehet a szerzőnek, csakhogy az a baj, hogy az előzmény, hogy t. i. az egyenlő osztály mellett a birtoknak szét kell morzsolódnia, nincs bebizonyítva. S a hol az előzmény hamis, ott a következtetés sem állhat meg.

Igy egészen más képet szerzünk a örökösödésnek a birtok megosztására gyakorolt hatásáról, ha meggondoljuk, hogy az örökösödés, nálunk legalább, még a legtöbb esetben házasságot feltételez, mely viszont a legtöbb esetben a birtok tömörítésével jár. Pedig ezen kívül még egy fontos körülmény van, melyet szintén nem szabad feledni, és ez a szülők szorgalma és takarékosága. Mert ha vannak szülők, kik megterhelve és megcsontítva örökitik át vagyonukat gyermekeikre; vannak ismét, kik szaporítva és gyarapítva bocsátják azt utódaik kezébe. Itt is tehát nem csak egy birtokfeldaraboló, de egy birtoknevelő irány is működik. És mindezen tényezők mellett nem szabad feledni azt sem, hogy a cultura terjedésével és a parasztbirtok értelmi emelkedésével, sokszor jóval kisebb földek is több jövedelemmel hasznosíthatók, mint alacsonyabb cultura és csekélyebb értelmi erő mellett a jóval nagyobbak.

Ennyi minden, igen fontos körülményről kellett annak megfeledezni, ki — mint szerzőnk — oly zavartalan nyugalommal dobhatja oda azt az állítást, hogy az öröklés mai rendjének okvetlenül a legnagyobb birtokfeldarabolásra és szegényedésre kell vezetnie.

III.

Mindazáltal megengedjük, hogy lehetnek, sőt vannak oly esetek is, midőn a birtok újabb felosztása mellett a föld művelése bizonyos munkaveszteséggel jár. Szerzőnk a tehenet hozza fel például, melyet szintén nem lehet tovább felosztani. Eltekintve attól, hogy a hasonlat igen kétes értékű tudományos érv, elfogadhatjuk bizonyítékul legalább egy irányban. Abban t. i., hogy ahol a további felosztás nem előnyös a gazdára nézve, ott általában véve nem is fog az megtörténni; még akkor sem, ha semmi törvény nem tiltja azt. Mert ugyan

kinek jutott eszébe megtiltani törvényileg, hogy azt a például felhozott tehenet ketten ne akarják birtokolni? Senkinek, mert mindenki azon helyes föltevésből indul ki, hogy az egyén magángazdasági érdekeit kényszerítőleg védelmezni igen veszedelmes, vagy a legjobb esetben épen fölösleges törekvés. Meghatározni azt törvényben, hogy hol kezdődik azon birtoknagyság, mely már káros lehet a birtokosra nézve, helyesen meg nem oldható; már csak azért sem, mert ha az igen kis törpe birtok némi munkapazarlással járhat is az illető földmives részéről, ezt a veszteséget bőven kárpótolja az az erkölcsi erő, az a nyugodtabb eléje tekintése a holnapnak, melyet a legkisebb vagyon is nyújt, bármely körülmények közt. S a melyet annál inkább ad a föld, melyhez a pór nép oly melegen ragaszkodik, mint azt a szerző is elismeri, midőn Széchenyi Istvánt idézve a következő szavakat adja a földjétől megválni nem akaró birtokos szájába, mondván hogy: «ha nem is oly tág mint Esterházy herczeg birodalma, azért mégis épen olyan mély.»

Midőn ily nagy és kétségtelen e ragaszkodás, akkor ugyan csak nehéz igazolni azt az intézkedést, mely egy fiúnak hagyyna mindent és a többit földönfutóvá tenné. Mert valaki helyesnek tarthatja azt állami szempontból, hogy a nagybirtok hitbizomány által állandósíttassék, és mégis kénytelen lesz a legnagyobb igazságtalanságnak tartani az egyenlőtlen örökösödést a legalsóbb osztályokban. Hol milliók birtokosa a családfő, ott gondoskodhatik nevelés, sőt bizonyos, aránylag csekélyebb, de még mindig tetemes vagyonrés átadása által, az ifjabb gyermekek tisztességes és az élet sok kellemét biztosító jövőjéről. De a társadalom legalsóbb rétegeiben, hol a vagyon sokkal csekélyebb, hol az osztály egyenlőtlensége a legtöbb esetben egyenlő a háttérbe szorított gyermekek kifosztogatásával, ott egy gyermeknek a többi fölé helyezése egészen más tekintet alá esik. S azért állítjuk egész joggal, hogy ily intézkedés az alsóbb osztályban meglazítaná a családi kötelekeket és gyarapítaná a criminalitást. Szerzőnk feleletében ott válaszol e vádunkra, a hol a középbirtok majoratusáról beszél, míg mi a parasztbirtoknál hoztuk fel azt, egyenesen hivatkozva azon nagyobb közvetlenségre és nyerseségre, melylyel a szenvedélyek az alsóbb osztályokban nyilatkoznak. Midőn szerző a közép- és nagybirtok családjaira vonatkoztatja ez állításunkat és ott czáfol bennünket, hol nem támadtunk eléggé bizonyítja,

hogy az általunk felhozott körben ő maga sem hajlandó következtetésünk igazságát kétségbe vonni.

Szerző azonban nemcsak a mi szavunkat értette félre, hanem saját álláspontjával is ellenmondásba jött, midőn azt igyekszik bizonyítani, hogy nem áll azon vádunk, hogy a minimum a birtokkorlátozásra vezetne és ezzel akadályul szolgálna a birtokszerzésben. Mert mivel védelmezi ez állítását? Azzal, hogy a kisbirtokoknak csak egy része lesz megkötve, melyek t. i. $\frac{1}{4}$ teleknél, azaz 10 holdnál nem kisebbek; és ez szerinte nem birtokkorlátozás, hanem birtokvédelem. Az ilyen érvelés már igazán csak játszás a szavakkal. Mert ha egyedül azt akarjuk, hogy minden faluban mutatóba legyen egy-egy minimum tilalmával megvédelmezett telek, akkor elfogadhatnók azt, hogy ez az intézkedés nem korlátozza a birtokszerzést. Midőn azonban a minimum a parasztkézen levő földmennyiségnek igen nagy részét, talán felét is egyszerre kivenné az eddigi forgalomból, akkor arról beszélni, hogy ez miben sem változtatná a birtokszerzés eddigi esélyeit, már csakugyan nem lehet. Mily mérvben csökkennék ez által a kisebb birtoktestek megszerzhetősége? — azt pontos statisztikai adatok híjában igen bajos megállapítani. Annyi azonban bizonyos, hogy minél lejjebb száll a minimum összege, annál nagyobb birtoktömeg lesz a forgalom mai köréből kivéve. És föltéve, de meg nem engedve, hogy az egyszer lábrakapott korlátozás a tíz holdnál kisebb telkeknél megállana, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy szerzőnk a középbirtoknál meg majoratust sürget. Ha mindez együttvéve még mind nem verné békákba a föld szabad forgalmát, akkor csakugyan nem lehet tudni, hol kezdődik a birtokkorlátozás.

S midőn szerző ezek után is védekezik a birtokkorlátozás vádjá ellen, ez csak azt mutatja, hogy ő maga is érzi annak végzetes következményeit. És ez igen érthető, mert minél kevesebb alkalom lenne kis földek megszerzésére, annál magasabbra emelkednék azok értéke; annál drágábban akarná magának megfizettetni a földjéhez való ragaszkodást az attól válni kényszerülő tulajdonos; és annál többet volna érte hajlandó adni az, a ki csak ezen az uton juthat földbirtokhoz. A míg tehát egyrészt a minimummal védett s a forgalomból kizárt birtok értéke lejjebb menne valóságos értékénél, másrészt az ilyen védelemben nem részesülő igen kis birtokok

jóval magasabb áron kelnének, mint a mely belső értéküknek megfelel.

Ennek pedig mindkét esetben csak szomorú következményét látnók. A nagyobb birtokon lehetetlenné válnék a hitel felhasználása, a földnek javítása; az igen kis birtok viszont azután jutna igazán oda, hogy művelése közgazdasági kárral, a legnagyobb tőke- és munkapazarlással járna, mert nem hozhatná meg a beléje fektetett tőke kamatját, a ráfordított munka jutalmát. S azért ha azt akarjuk, hogy azok a szomorú és sötét képek, melyeket ma némelyek oly előszeretettel festenek a magyar földművelésről, a legszigorúbb valóságra is igényt tartassanak: akkor csak honosítsuk meg a birtokvédelem ezen fajtát, mely ép a legszegényebb és legműveletlenebb osztályra nézve nehezítené meg legfőbb vágyának és szorgalma egyetlen serkentőjének elérhetését.

IV.

Legutoljára hagytuk a szerző azon érvét, melyre mint vidéken lakó és praktikus ember, velünk, a városi emberrel és theoretikussal szemben, úgy látszik, kiváló súlyt fektet. És ez az, hogy a törpe birtokos igen rossz munkás, kit aratás után, mivel neki is van valamije, drága pénzért sem lehet napszámba kapni. Bármennyire hivatkozzék is a szerző tapasztalataira, nagyon sajnáljuk, de érvül azokat el nem fogadhatjuk. Egyes kivételek mindenütt vannak, s ilyenek lehetnek azok is, kikkel ő találkozott. De hogy egészen véve a föld népe lustább és dologtalanabb lenne, ha egy-két hold földje van: ezt nem tudjuk elhinni. Sőt tovább megyünk, és azt mondjuk, hogy ennél szerencsétlenebb érvet a minimum mellett már képzelnünk sem tudunk. Mert, jól megfontolva, ugyan mi következne ebből? Az, hogy csak az a paraszt megy dolgozni, a kinek semmije sincs; más szóval, hogy a jobb módú birtokos osztály érdeke azt kívánja, hogy minél szegényebb és nyomorultabb legyen a paraszt. A conservatív és aristocratikus érdekek legnagyobb ellensége sem mondhat ellenök ennél sujtóbb vádat.

Ha a legkisebb hajlamunk volna a demagógiára, ennél kedvezőbb alkalmat keresve sem találhatnánk. De hát ez a képzelt ellentét az alsóbb és felsőbb osztályok érdekei közt,

hála istennek nem léteznek. És habár századok óta vannak, kik e balhitet vallják, annak régibb és újabb hivei közt még is van egy különbség, az t. i., hogy a korábbiak elég következetesek voltak e hitöket a kiváltságos osztályok érdekeivel igazolni, míg az újabbak elég meggondolatlanok azt képzelní, hogy ilyen okoskodással az alsóbb osztályok védőiként szerepelhetnek.

A rabszolgaság és jobbágyság védelmezői ugyanegy alapon állanak szerzőnkkel, mert hiszen ök is azt hirdették, hogy csak így lehet a felsőbb osztályoknak jó és olcsó munkáskezeket biztosítani. Ezeken a sajnos botlásokon ma rég túl van az emberiség. Ma minden művelt ember köztudatában él már a meggyőződés, hogy a szabad ember munkája a munkaadóra nézve is jobb, mint a rabszolgáé, vagy a jobbágyé. Miért? Egyszerűen azért, mert minél szabadabb a munkás, annál több, nagyobb érdeke fűződik a dologhoz, annál buzgóbban is fogja teljesíteni felvállalt kötelességét. A ki azt állítja, hogy a proletár jobb és megbízhatóbb munkás, mint az, a ki némi megnyugvással tekinthet a jövőbe, annak, ha következetes akar lenni, meg kell támadnia a munka felszabadítását és védelmeznie kell az annak megkötésével járó legnagyobb igazságtalanságokat. Arról nem is akarunk beszélni, hogy vannak a gazdaságiaknál magasabb érdekek, a társadalmi és politikai érdekek, melyeket még a legmagasabb munkabér mellett sem dolgozó törpebirtokos nem fenyeget, a legkisebb bérré is rászoruló, életét máról holnapra tengető proletár azonban a legkomolyabban veszélyeztetne.

De nemcsak ezen általános szempontok szólnak szerző ellen, ellene tanúskodik saját okoskodása. Mert az általa sürgetett intézkedés még saját okoskodása alapján sem vezethetne az általa óhajtott eredményre. Mit is vár a szerző ez esetben a minimumtól? Azt, hogy szaporodni fog azok száma, kik szívesen mennek majd napszámba. Milyen elemek szaporodását várja tehát ez esetben a szerző a minimumtól? Azt reméli talán, hogy a törpe birtokosok nagy száma negyed, fél és egész telkes gazdákká lesz ez áldásos intézmény védszárnyai alatt? Ezt nem tétélezhetjük fel róla. Mert ha már az nem dolgozik szerinte, ki egy-két napra vagy hétre biztosítva látja lételet, hogyan várhatna szorgalmat attól, ki még kedvezőbb helyzetben van? Kiknek kellene tehát szaporodniok a minimum

mellett, ha azt hiszi a szerző, hogy az intézmény életbelépése után könnyebben lehet majd jó napszámért munkást kapni? Azoknak, a kiknek még kevesebbük van, mint a törpe birtokosoknak, vagyis azoknak, kiknek semmijük sincs. Más szóval, ugyanazon minimummal, melyet szerző a parasztsz-tály érdekében is sürget, nemhogy csökkentenie, de szaporitania kellene a proletárok számát. Ily ellenmondásokra vezet az az állítólagos gyakorlati felfogás, mely összekapkodott eset-legek általánosításával megdönthetni, sőt lenézhetni véli a századok tapasztalatán és gondolatmunkáján alapuló né-zeteket.

És ezzel megválhatnánk szerző fejtegetéseinek azon ré-szétől, melyet a minimum védelmének szentelt, ha érvelése közben egyszer, futólag, a nemzetiségi szempontot szintén nem hozná fel a birtokkorlátozás mellett. Bővebb indokolását ez állításának nem igen találjuk, és így talán hallgatással is mel-lőzhetnők, ha a kérdés fontossága az ellenkezőre nem köte-lezne. Mert a nemzetiségi szempont mindenesetre elsőrangú jelentőséggel bír, és ezért igen sok oly intézményt pártolnánk vagy legalább eltűrnénk, melyet általános politikai vagy gazdasági okokból talán elítélnénk. De ép e szempont nagy jelentősége okozza, hogy talán egyre sem hivatkoznak oly kimaradhatatlan bizonyossággal, mint éppen arra. Hogy mily jogosan? — azt mutatja a jelen példa is. Mert ugyan kérd-jük: mely esetben igazolhatnók a birtokkorlátozást, a fennálló birtok-megoszlás állandósítását, a nemzetiségi és faji érdek-kei? Csak abban, ha a változás esélyei saját nemzetiségünk és fajunk ellen irányulnának. S mikor következnek be ez az eset? Ha minden a hazát lakó nemzetiséget és fajt szorgalma-sabbnak és tevékenyebbnek kellene tartanunk, mint a saját magunkét. Mert hiszen éppen abban fekszik a birtok szabad-ságának legmélyebb igazolása, hogy e mellett mindig a leg-szorgalmasabbé és legtakarékosabbé a győzelem. A ki tehát még nemzetiségi szempontból is szükségesnek tartja a korlá-tozást, az önkénytelenül és akaratlanul azon nézetének ad ki-fejezést, hogy a szorgalom és takarékoság erényeiből e haza minden nemzetisége közt a magyarnak jutott a legkisebb osztályrész. Ámde fel vagyunk-e jogosítva ily pessimismusra saját fajunk iránt? S bár mily kevés positiv adat álljon is rendelkezésünkre, nem kell-e azon arányból, a mely szerint a

civilisatio és cultura egyéb erényei az e hazát lakó nemzetiségek közt megoszlanak, azt a következtetést vonnunk, hogy mint a haladás annyi más terén, valószínűleg itt is a német nemzetiség áll legelől, mely csak nyelvére német, de hogy mindjárt ezen, legmagyarabb érzelmű idegen ajkú honfitársaink után sem a tótok, sem a szerbek, sem az oláhok, sem a ruthének nem következnek, hanem következik az államalkotó és államfentartó magyar nemzetiség? A ki kissé szétnéz a vidéken, a Bánságban, Biharban, a Duna mentén, igen sok példát fog látni arra, hogy mint terjed az ország két legértelmesebb és ép azért legmunkásabb és leggondoskodóbb nemzetiségének földbirtoka a kevésbbé művelt és épp azért a jövő iránt is kevésbbé aggódó nemzetiségekkel szemben. A birtok korlátozása, a szorgalom és takarékosság megbénítása épp az ország legértelmesebb nemzetiségeit károsítaná. S hogy a magyar nemzetiség ezek közé tartozik, azt aligha fogja bárki is kétségbe vonni.

A míg tehát a minimum, a legjobb esetben megörökítené a mai állapotokat, a magyar nemzet erősbödését, már szerző okoskodása szerint sem várhatjuk ez intézménytől. A mit azonban nemzetiségünk érdekében óhajtunk kell, az nem a mai állapot fentartása, mely ismét épp szerzőnk szerint a lehető legszomorúbb. A mit nemzetiségünk érdekében óhajtunk kell, az, hogy fajunk minden gazdasági erénye a legteljesebb kifejlésre jusson. Olyan intézmény tehát, melynek a legjobb esetben, még szerzőnk szerint is, egy veszteglő tepedés lenne az eredménye, egy ilyen intézmény haszon lehet az ország igen sok nemzetiségére nézve, az a nemzetiség azonban, melyet megkárosítana, melynek jövőjét és uralmát kockárára tenné, az bizonynyal éppen a magyar.

Bárhozva nézünk tehát, mindazon érdekek, melyeket a szerző a minimum mellett tanúságul felhív, csak a legérzékenyebb sérelmet szenvednék általa. Szerző a gazdasági érdekekből követeli a minimumot és az egyenlő osztálynak tulajdonítja a telek feldarabolását; láthattuk, hogy az öröklés mily kevés befolyással lehet e részben, s hogy a minimum csak egy okkal több volna az általa kedvezőbb helyzetbe juttatott birtokos eladósodására. Szerző a minimum hiányának tulajdonítja a törpebirtokosok nagy számát és sötét színben festi ezek sorsát; láttuk, hogy a minimum e részben tehetetlen maradna,

vagy éppen azon existenciák szaporodására vezetne, melyek még a törpebirtokosoknál is nyomorultabb helyzetben sinlenek. Szerzőnk még a nemzetiségi érdeket is sorompóba szőlítja a minimum mellett; láttuk, hogy ha van valami, a mi által a magyar nemzetiség terjeszkedésének és erősödésének még reményét is elenyészteszhetjük, az éppen a minimum.

Ennyit a szerző azon fejtegetéseire, melyek a minimumra vonatkoznak.

V.

Feleletünk következő részében, úgyszólván kizárólag a középbirtok majoratusával akarunk foglalkozni. S ezt tehetjük annál inkább, mert a mit szerzőnk válaszában ezenkívül ír, nézetünk szerint, teljesen igazat ad első alkalommal kifejtett nézetünknek, vagy oly tévedésekbe esik, melyekkel szemben fölösleges volna a további vitatkozás. Kimutattuk ugyanis az első alkalommal, hogy szerzőnk nem tudta, hogy a telekkönyvi adósságok nemcsak a föld, hanem egyéb ingatlan terheit is magukban foglalják, s hogy ezek megoszlása iránt nincs semmi biztos adat. Ha szerző kénytelen beismerni ez állításunk igazságát és mégis visszatér ilyen combinatiókra, abban mi őt tovább nem háboríthatjuk. Szintúgy kénytelen elismerni szerzőnk, hogy igazunk volt, midőn azt állítottuk, hogy Amerikában vannak szegény államok homestead del és gazdag államok homestead nélkül. S ha ezek után azzal védekezik, hogy ott vannak egyéb körülmények is, akkor csak azt bizonyítja, mit magunk is igyekeztünk kimutatni, hogy nem a homestead az, minek Amerika egyes államai gazdagságukat köszönhetik.

Ez előzmény után szabad legyen már most áttérnünk mai fejtegetésünk tulajdonképeni tárgyára, a középbirtok majoratusára, melyet szerzőnk az igaz, csak facultative akar. Ámde *l'appetit vient en mangeant*. A homestead nemzette a minimumot, a minimum nemzette a majorátust. S mi fog még utána jönni? — ki tudná azt megmondani. De különben is fölteszszük szerzőről, hogy nem azért ír, hogy egy-két majorátus keletkezzék az országban, hanem azért, hogy ez intézkedés általános legyen, mert hiszen csak így lehet az a hatása, mit a szerző tőle vár.

S azért reméljük, nem ellenkezünk saját intencióival, ha mi is ily értelemben szólunk a kérdéshez.

A legelső érv, melyet szerzünk a középbirtok majorátusa érdekében felhoz, az a vád, hogy mi azért ellenezük ez intézményt, mert ellenségei vagyunk a családok fentartásának. Nagyon sajnáljuk, de nem adhatunk igazat e felfogásnak. És nem adhatunk igazat annak azért, mert nem tartjuk oly kétségtelennek még azt sem, mit szerzünk minden kétségen felül valónak tart, hogy t. i. a hitbizományok csakugyan biztosítanák a családok fenmaradását. Volt idő, midőn bírtak ezzel a hatással, de az az idő elmúlt. S a ki azt hiszi, hogy oly intézményeket, melyek egykor talán a legnagyobb szolgálatokat tették, ép oly haszonnal lehet fölleveníteni, mikor előfeltételeik már megszűntek, az menthetlen csalódásban ringatózik.

Mi volt a hitbizományok, a majorátus és primogenitura előfeltétele? Az a gazdasági korszak, melyben a vagyon és ezzel a hatalom majdnem minden eleme a földben gyökerezett, melyben az ingó vagyonnak utóbb bekövetkezett óriási föllendüléséről még sejtelve sem volt a világnak. A gazdasági fejlődés ama kezdetleges állapota, melyben az élet élvei még oly egyszerűek voltak, hogy a leghatalmasabb oligarcha és a földhöz ragadt jobbágy fogyasztása inkább csak mennyiségileg különbözött egymástól, mint minőségileg. E két körülményben rejlik az intézmények szüksége és lehetősége.

Szükségesek voltak ez intézmények az időben, mert a földbirtokban nyugodott az összes politikai hatalom. A földesúr erejében rejtett a jobbágy békéjének és nyugalmanak biztosítója. Mindaz, mi az úr birtokát nevelte, nevelte hozzátartozóinak biztonságát is. A középkori hűbéres világban, az ököljog aranykorában, a földbirtokban való öröklés egysége és állandósága ép oly követelménye volt a jobbágyok békés fejlődésének, mint a mily elengedhetetlennek tartjuk az öröklés egységét és állandóságát az államhatalom gyakorlatában ma a polgárok érdekében. De nemcsak *szükségesek*, hanem *lehetségesek* is voltak ez intézmények, mert az élet egyszerűsége mellett, ha valaki sokat költött, azt csak nagyszámú cselédség tartásával vagy óriási vendégeskedéssel tehetta, a mi által mindkét esetben egy csomó embert hozott magától függésbe. A mily mértékben emelkedett azonban az ingó vagyon, a mily mértékben finomodtak és gazdagodtak az élet élvei: ugyanoly

mértékben csökkent ez intézmények lehetősége. A míg a földes úr gazdagsága nemcsak területe nagyságában, hanem jobbágyainak számában is rejtett; a míg az ingó vagyon és az annak nyomában keletkező hitel bölcsőikben szenderegtek: addig a földesúr egyrészt majdnem kimeríthetetlen eszközökkel rendelkezett, másrészt tartósan nem is költhetett erején túl. De a mint a haladás mindig újabb és változatosabb, finomabb és drágább élvezetekkel ismertette a világot; a mint az ingó vagyonnal a hitel is kifejlett, melylyel a még nem létező gyümölcsöket is értékesíteni lehetett: attól a percztől fogva a leggazdagabb földesúr, ki időközben még jobbágyait is elvesztette, épp úgy tönkre mehet, mint a legkisebb kereskedő vagy iparos.

Ezt lehet bajnak, sőt szerencsétlenségnek tartani; de nem kétségbevonni vagy épen mellőzni. S a mennyiben valaki napjainkban egy újabb érvet is tudna felhozni a majoratusok *szüksége* mellett, még mindig tekintettel kell lennie azon teljesen változott körülményekre, melyek azok *lehetőségét* kérdésessé teszik. A fogyasztás mai fejlettsége mellett csakis nagy hitbizományok bírnak a fenmaradás valószínűségével. Mert csak az igen nagy birtoknál képzelhető, hogy egyik birtokos könnyelműségét helyrehozhatja több szorgalmas utód buzgalma és önmegettartóztatása. Minél kisebb lesz azonban a birtok, annál nagyobb a veszély, hogy egyetlen egy birtokos gondatlansága lehetetlenné teszi annak további fentartását és megőrzését. Innen van az, mit szerzőnk megfoghatatlannak tart, hogy a kik napjainkban még hitbizományokról beszélnek, azok csakis nagy hitbizományokról szólnak.

VI.

Mi is teljesen tudjuk méltányolni azon érzelmeket, melyek a családok fenmaradásáért buzognak. S noha minden izünnkel a modern fogalmakhoz szítunk, értjük azon nemes büszkeséget, melyet oly család tagja érez, kinek ősei századokon át kiváló szolgálatot tettek a hazának. Épp azért értjük és nemesnek tartjuk azt, midőn az ily családból származó ivadék, maga is családot alapítván, az után eped, hogy utódai méltók legyenek elődeihez, hogy a becsület és tisztesség, mely családja nevéhez fűződött, a névvel együtt csorbitatlanul fenma-

radjon ezután is. Ha azonban e szép érzelmeket a középbirtok hitbizománya által akarjuk kielégíteni, akkor két nagy és legyőzhetetlen akadálylyal fogunk találkozni. Mert az imént vázoltuk gyakorlati lehetőségen kívül szemben áll velünk még maga azon érzelem is, melynek hódolni akarunk.

A középbirtoknál a majoratus azon kétségtelen bajjal járna, hogy a megrövidített gyermek helyzete sokkal rosszabb volna, mint a nagybirtoknál. Míg tehát a család messze jövőjének biztosítása a hitbizományt követelné, a család legközelebbi jelene kell, hogy az ellen fellázadjon. Mert talán nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy a család mindenek előtt az élőkől áll, és csak azután a későbbben születendőkből. S vajjon mit kelljen a családapá azon érzelméről tartani, mely kész saját édes gyermekeit feláldozni azért, hogy a valamikor születendő dédunoka annál kedvezőbb helyzetben legyen. Ebben az érzelemben minden elfogulatlan ember több hiúságot fog találni, mint igazi szeretetet. S habár szerzünk szemünkre veti, hogy nem vagyunk elég határozottak, mert a ki kívánja a célt, annak nem szabad visszarettenni az eszközöktől: bennünket, megvalljuk, nem tudott meggyőzni ez okoskodás; már csak azért sem, mert nagyon veszedelmes közelségben van azzal a másikkal, mely szerint a cél szentesíti az eszközöket. Innen van, hogy a családi érzelem ezen neme iránt, mely abban a hitben kéjeleg, hogy az apa kevesebb kötelességgel tartozik azon gyermekek iránt, kiket maga hozott a világra, mint azok iránt, kiket csak a név csatol hozzája, már nem tudunk oly feltételen tisztelettel viseltetni.

Ha a középbirtokos ragaszkodik családjá fenmaradásához, azt csak méltányolni tudjuk. De ezen főrekvését a mai időkben csak egy módon biztosíthatja: az által, hogy szorgalmas és takarékos embereknek neveli gyermekeit, kik meg tudják becsülni a kereső és szerző munka minden becsületes fáját; és nem oly törvényes intézkedésekkel, melyek a kedvezett gyermekben szükségkép elnyomják a kereset ösztönét, és a megrövidített gyermektől elvonják azon eszközöket, hogy azon társadalmi fokozatban mozoghasson, melyhez születése és neveltetése csatolják.

Mi is azt óhajtjuk, hogy a középbirtokos gyermekeinek nagyobb része más pályára menjen, és ne akarjon mind csak földesúr lenni. Mert hiszen, a többi elemek fejletlensége mel-

lett, innen várjuk első sorban azon erőket, melyek minden egyéb foglalkozást is virágzásra juttathatnak. De a ki azt hiszi, hogy a jómódban nevelt gyermektől akkor is remélhetünk hasznos eredményt az ipar és kereskedelem terén, ha üres kézzel taszítjuk ki olyan pályára, mely iránt egész környezetében csak lenézést vagy szánakozást csöpögtetnek beleje, az nagyot csalódik.

A mi szerzőnk erre persze azt mondja: nevelés teszi az embert. Sőt tovább megy és csakis attól a fiútól vár munkásságot, ki gyermek korától fogva abban a gondolatban nő fel, hogy csak saját erejére lehet támaszkodnia. Hát mi azt hiszszük, hogy ebben egy kis túlzás van, s ha mindamellett szerzőnknek volna igaza, az meg éppen csak ellene bizonyítana. Túlzottnak tartjuk okoskodását, mert azt hiszszük, hogy attól a gyermektől, ki jó nevelésben részesülve, úgy lép ki az életbe, hogy nem képes egészen azon vagyoni állást elfoglalni, melyet az atyai háznál látott, de bír legalább annyi anyagi eszközökkel, hogy a pályakezdés első nehézségeivel szembe szálljon, hogy az ilyen gyermektől a legtöbb esetben igenis várhatjuk azt, hogy a megszokottnál kedvezőtlenebb helyzet ösztönözni fogja becsvágyát, aczélozni fogja erejét. De ha ugyanezt a gondosan nevelt gyermeket úgy eresztik a világba, hogy a pusztá atyai áldáson kívül semmi egyebet nem adnak vele az élet rögös útjára, akkor oly nagy nehézségekkel kell majd megküzdenie, melyek a helyett, hogy megizmosítanak, igen könnyen megbénítják akaraterejét, ösztönzés helyett elfojtják törekvését. S ha szerző az ellenkezőt állítja, akkor csak ellenmondásba jön önmagával. Mert ha azt hiszi, hogy az ifjabb gyermekek sorsa csak úgy lesz biztosítva, ha abban a gondolatban nevelkednek, hogy semmijök sincs; ha abból indul ki, hogy az emberek szorgalma és igyekezete szükségkép annál nagyobb, minél kevesebbet mondhatnak magukénak: akkor önként kell azon kérdésnek fölmerülnie, miért nem vonja meg szerzőnk a vagyont a legidősebb gyermektől is, kire a legnehezebb feladatot hárítja, a család fényének fentartását és gyarapítását? Mert ha igaz, hogy az egyik gyermek csak úgy lehet szorgalmas, ha azt tudja, hogy semmit sem kap: akkor csakugyan bajos azt hinni, hogy a másik meg akkor lesz jó gazda, ha azt tudja, hogy minden az övé lesz. Miért éppen a legidősb fiút kizárni abból a jótéteményből, mely, szerző sze-

rint, oly nagyon edzi a szorgalmat és igyekezetet? Legyünk következetesek, és zárjunk ki a vagyomból minden gyermeket!

Ily ellenmondásokba kell annak keverednie, ki oly intézményekért kardoskodik, melyek magukban hordják az igazságtalanság magvát, ki üres szavaknak véve a nagy elveket, azt hiszi, hogy kénye-kedve szerint kigondolt s minden belső valószínűséget nélkülöző elméletekkel, úgynevezett gyakorlati esetekkel, túlteheti magát azok szigorú következetességén.

VII.

Miután láttuk, mily szerencsésen fejté ki szerzőnk alapeszméjét, lássuk minő súlylaval bírhatnak az annak érdekében felhozott példák. Az első, a mivel e téren találkozunk, Anglia. S hogy annak arisztokrátiája a legkitünőbbek közé tartozik, az kétségtelen. De ez ismét nem bizonyít mellette, hanem legföllebb ellene. Mert hitbizomány volt minden feudalis országban, jóval szigorúbb formában, mint Angliában, hol ez intézmény szerzőnk saját beismerése szerint csak a nagyobb birtoknál áll fenn, míg a középbirtok annak csak egy jóval enyhébb alakját, a substitutiót ismeri. Ha a középbirtok hitbizományának oly rendkívül jó hatást akarunk tulajdonítani, akkor nem azt kell bizonyítanunk, hogy ott van egy nagyérdemű középnemesség, hol ilyen intézmény nincs; hanem azt kellene bizonyítani, hogy azon országban találkozunk a legjelesebb középnemességgel, hol ilyen hitbizományok vannak. Ezzel a bizonyítással azonban szerzőnk adós maradt.

De még az is nagyot tévedne, ki azt hinné, hogy a jóval korlátoltabb számú angol hitbizományok sem termettek igen rossz gyümölcsöket. A katonatiszti patenseknek pénzért való osztogatása, az egyházi beneficiumoknál a birtokból kiesett ifjabb gyermekeknek nyújtott előnyök, mind szükséges következményei voltak e rendszernek. S vajjon nálunk ugyan ki hajlandó az ilyen megrövidített örökösök kedvéért sinecurákat felállítani vagy akár a meglevő hivataloknál a más osztályok gyermekeit háttérbe szorítani? A megyei szolgálat volna talán még az utolsó szalmaszál, melybe e szerencsétlenek kapaszkodhatnának. Pedig a régi megye felett már szintén megkondukt a lélekharang.

Mi maradna tehát az ifjabb gyermekeknek? Azon pályák, melyekre nem akarnának menni. Mert szerzönk ugyan utal arra, hogy Angliában a hitbizományos családok ifjabb gyermekei képezik az összekötő elemet az arisztokratia és az ipari osztályok közt, de ez ismét nem elegendő bizonyíték. Mert ezt is csak Angliában találjuk, a szárazföldön nem. És sem itt, sem amott nem a birtokos osztály ifjabb gyermekei alapították ezt az ipart és kereskedelmet. Az kifejlődött ezen osztályok hozzájárulása nélkül, és mikor már elég nagy vagyonra vergődött, akkor az angol aristocratia volt oly okos, hogy nem idegenkedett attól, hogy annak tagjaival összeházasodva, bizottsátsa leányainak vagy ifjabb fitagjainak, különben igen kétes sorsát.

Angliában vergődött a polgári osztály vagyona először ily tekintélyre, azért ez ország arisztokráciájában mutatkozott is leghamarabb a hajlam a polgárság megbecsülésére. A szárazföldön, hol a polgárság nem oly vagyonos, ott a válaszfal közte és a nemesség közt sokkal erősebb is. És nálunk még nincs ilyen polgárság. A mi ipari és kereskedelmi osztályunk még sokkal szegényebb, semhogy vagyonával kiengesztelhetné a foglalkozásához tapadó előítéleteket. Nekünk egyáltalán még teremtenünk kell ily iparos és kereskedőosztályt. Ily körülmények közt a közeledés előmozdítása helyett válaszfalakat emelni még ott is, hol ilyenek nem voltak, s mindamellett azt állítani, hogy ilyen intézkedéssel közelebb hozzuk majd a birtokos osztály gyermekeit a polgári foglalkozásokhoz: az már csakugyan teljes félreismerése minden feudális birtokmegkötő intézmény szükségyszerű hatásának.

Mert ne feledjük azt sem, hogy a hol a hitbizományi intézmény virágzik, magában Angliában is, az elsőszülött még névre is különbözik az ifjabb gyermekektől, annyira igyekezik a családi nevet minden minden compromittálható polgári foglalkozás árnyától megóvni. És csak nálunk, hol valószínűleg még a név ezután is egyenlő maradna az elsőszülött és ifjabb testvérei közt, éppen nálunk maradna el a középkori kiváltság természetes hatása? Mert egészen más dolog, ha a birtokos ember fia úgy, mint mi óhajtjuk, egy kis tőkével mehet a kereső foglalkozásba, a mikor aránylag rövid idő alatt tisztességes anyagi létet teremthet magának, talán kedvezőbbet, mint földbirtokosnak maradt testvére. A jobb mód, a kedvezőbb helyzet,

a tudat, hogy gyermekeit jobban neveltetheti, hajlamot ébreszthet benne e foglalkozások iránt, és eltompíthatja az ellenszenvek élet, melyek családja és hozzátartozói körében új pályája iránt kétségtelenül uralkodnak. De ha a birtokos ember fiát egy garas nélkül küldi szerencsét próbálni, igen kevés esetben fog odajutni, hogy magának csakugyan kedvező anyagi helyzetet biztosítson. És akkor nemcsak hogy kevesebb hajlamot fog érezni e pályák iránt, de még erősebbé kell válnia benne az előítéletnek is. Mert egyrészt az új pálya nem valósítván meg a jövedelmezőség tekintetében hozzákötött várakozásokat, éppen azon előfeltételt nem teljesíti, mely egyedül képes feledtetni egyéb hátrányait; másrészt még nagyobb lesz a vagyoni és társadalmi ellentét a birtokos elsőszülött és a kereskedő vagy iparos ifjabb testvér közt. És mindehhez hozzájárul még az a körülmény, hogy a birtok kevesebb kézben összpontosulván, az eddiginél is aristokratikusabb lesz; annál is inkább, mert az ifjabb testvér kényszerű lemondása és kifosztogatása csak fokozni fogja azon hitet, hogy a föld az egyedüli úrhoz méltó vagyon.

Ilyen viszonyok közt bizonyára csak élesbedni fognak az előítéletek. Mindamellet megengedjük, hogy a nélkülözés és nyomor valamikor mindamellet rávénne azért az ifjabb gyermekeket más pályák felkeresésére. De miért késleltessük ez időt, mikor oly égető szükségünk van minden munkaképes ember szorgalmára? Miért kárhoztassunk pusztulásra egész nemzedékeket, táplálva olyan előítéleteket, melyek, fájdalom, úgy is elég nagy mérvben vannak meg bennök!

Szerzőnk utolsó kifogása a fennálló egyenlő osztály ellen úgy látszik az, hogy a mellett az ifjabb testvéreknek más pályára menetelét és a szülei birtokból való kielégítését nem tudja képzelni a nélkül, hogy a birtokban maradó testvér adósságokba ne merülne. Hoz fel például egy 100,000 forintos birtokot, melyet az elsőszülöttnek három ifjabb testvére javára 75,000 frttal kellene megterhelnie. Hogy egy 100,000 frtos birtok nem igen bír el 75,000 frt adósságot, abban szerzőnknek igaza lehet, de azt mi sem állítottuk talán. Olyat czáfolni pedig, a mit senki sem mondott, az igen ártatlan mulatság, a kérdés tisztázására azonban édes-keves befolyást gyakorol. Már a minimum alkalmával utaltunk arra, hogy ily esetben mily helytelen beszelnünk nagyobb számú örökösökről, mikor azok

az általános szabályt nem képezik. De még ha elfogadnók is a több örököst, számba kell vennünk az örökléssel ellenkező hatású házasságot, mely a középvagyonnál is átlag ép oly birtoknevelő, mint a mily birtokmegosztó az öröklés, mint-hogy az emberek itt is rendesen magukhoz hasonló társadalmi és anyagi helyzetben keresik élettársukat. S ha még erről is megfeleledkezünk még mindig hibás lesz a példa, mert senki sem követeli a legidősb testvértől, hogy meg akarja tartani az egész birtokot. Ha szerző mindezt tekintetbe veszi, akkor valószínűleg közelebb jár vala az igazsághoz. Csakhogy akkor persze hol maradt volna a czáfolat!

VIII.

A kérdés már most az: mi hatása lenne a hitbizomány-nak magára a birtokra s a földbirtokos osztályra általában? Mert hogy az olyan első szülöttnek, ki mindent egymaga örököl, kedvezőbb helyzete van, mint annak, ki megosztzkodni kénytelen testvéreivel, az még nem elég ok a hitbizományi intézmény felállítására. Lássuk tehát első sorban, mit nyerne vele a birtok maga. Nem kell oly végtelbe esnünk, mint szerzőnk, ki csak a földhöz ragadt szegénységben látja a szorgalom, biztosítékát, s mindamelllett jó eredményeket vár a majoratustól. Mi itt is megmaradhatunk az egyedül helyes középúton. Mi nem vagyunk kénytelenek más lélektani törvényeket keresni a parasztnál s úrnál, az ifjabb és idősb testvérénél; hanem mindenütt ugyanazon elvekből indulhatunk ki, hogy t. i. az anyagi lét két végpontja: a teljesen biztosított existentia és földhöz ragadt szegénység, egyformán károsan hat a szerző ösztönre. Az egyik nem engedi kifejlődni, a másik elsorvasztja. Az a birtokos, ki abban a gondolatban nevelkedik, hogy ő nem kénytelen dolgozni azért, hogy szülei társadalmi helyzetében megmaradjon, az még kevésbbé fog arra gondolni, hogy annál magasabbra is emelkedjék. De ha volna is kedve rá, ott van a hitbizomány korlátja, mely megrontja birtoka hitelképességét, és ezzel megfosztja őt azon eszközöktől, melyek nélkül a legjobb igyekezet meddő marad. S milyen lesz majd annak a birtokosnak helyzete, ki megterhelve veszi át birtokát, a mi a hitbizományok történetében épen nem tartozik a ritkaságok

közé? Mikor oly kevés indoka és sok akadályja van a hitbizományi birtokos szorgalmának, várhatunk-e nálunk is más eredményt, mint a minőt láttunk mindenütt, hol ily hitbizományok fennállottak, hogy t. i. az így védett földek gazdasági művelése mindig a legszomorúbb képet mutatja és haladás helyett a tengésre, vagy épen hanyatlásra kárhuztatja birtokosait?

És ilyen tespedő elerőtlenedő birtokos-osztálytól várja szerzőnk a földbirtok emelkedését? Egy ilyen osztálytól, melyet bármily lassan, de előbb-utóbb túl fognak szárnyalni a polgári keresetek különböző nemei, a melyek iránt annál nagyobb lesz gyűlölete a jövőben, minél nagyobb volt kicsinylése a múltban? Egy ilyen birtokos-osztályért teremtenők meg a szakadást a mai középosztályban? Egy ilyen osztályért, mely keletkezésével feltartóztathatná minden egyéb haszonhajtó foglalkozások fölkeresését, és fenmaradásával az egyenlenség tüzét szítaná olyan elemek között, melyek ma legalább békésen élnek egymás mellett, s a melyeknek még szorosabb egybeforradását kell óhajtánunk a jövőben? Mert nem pusztá véletlen az, hogy csak nálunk és Angliában, hol a középbirtoknak nincs hitbizománya, ismerik a *gentry*, a *gentleman* és *honoratior* elnevezését, mely kifejezések már maguk is az egyes osztályok kölcsönös tiszteletének tanújelei; míg ellenben Németországtól és Franciaországtól, hol jóval tovább voltak oly hitbizományai a középbirtoknak, csak a *junker* és *roturier* kifejezéseit tanulhatjuk el, mely mindakettő eddig hála isten lefordíthatatlan a mi nyelvünkre, mert mindegyik izzik az osztálygyűlölet tüzétől.

És miért akarnók életre galvanizálni ezen mumiákat, miért akarnók ezen hullaszagú intézményekkel megrontani a szabad forgalom éltető legét? Hol van a hagyomány, mely hozzájuk fűződik, hol a tiszteletreméltó múlt, mely miatt mai gyarlóságuk előtt szemet kellene hunynunk? Sehol! Hitbizományt a magyar középbirtok ép oly kevéssé ismert a múltban, mint a hogy nem ismeri azt a jelenben. És ha a szerző mégis az alkotásaiban határát túllépő liberalismus mérséklése címén követeli ma ez intézményeket, mintha azokat ötven vagy száz év előtt valami elhamarkodott reform lázas rombolása döntötte volna le: akkor az ilyen meggondolatlanság csakugyan erősen közelít azon korláthoz, hol a komolyság megszűnik.

A huszas, harminczas és negyvenes években igenis emelkedtek ép ily anachronistikus vágyak a majorátusok behozatalára, de a nemzet legjobbjai, kik azon osztályból kerültek ki, melyet ez intézmény állítólag védelmezne, Eötvös, Kemény, Deák, hatalmas szavakkal keltek ki ellene. Ily körülmények közt, az elszietett liberalismus utólagosan szükséges correctiójának örve alatt sürgetni egy nem létezett és következőleg el sem törölthetett intézmény felállítását, valóban frivolitás.

És most lássuk azt a kimaradhatatlan érvet, mely itt is a nemzetiségi érdekre hivatkozik, mikor könnyelmű kezekkel a viszály magvait akarja elhinteni az ország legfontosabb osztályában. Hát azok az imént említett nagy alakok, a kik ellenzték az intézményt, azok szíve talán nem vert oly melegen hazájukért, vagy értelmök nem hatott oly mélyre? Hát az a középbirtokos osztály, mely eddig nem ismerte a hitbizományt, nem volt a nemzeti tradíciók elég hű ápolója és fejlesztője a múltban? Nem ez őrizte-e meg a nemzeti gondolatot, mikor az más osztályokban, hol voltak hitbizományok, talán nem lüktetett egészen oly erővel és közvetlenséggel? Mária Terézia idejében ki tartotta fen a legerősebben a magyarság eszméjét, ha nem a kis nemesség, mely nem ismerte a hitbizományt?

S ha erre talán azzal akarnának válaszolni, hogy ép azért kívánják a hitbizományt, hogy ez osztályt a nemzetnek fentartsák, akkor erre az a válaszuk, hogy minden osztály csak úgy lesz életképes és csak úgy marad nemzete vezérosztálya, törekvéseinek és vágyainak letéteményese, ha fel tudja fogni korát és megtelik annak eszméivel. A ki ma még azt hiszi, hogy a magyar nemzet jövőjét röghöz tapadó szemmel, a föld aggodalmas megkötésével biztosítani lehet, az nem ismeri a modern idő szellemét. A mai nemzetnek jövőjét azon nagy összességben kell keresnünk, melyet értelmiségnek nevezünk, mely nem viseli semmi rend livréjét, hanem magába öleli mindazokat, kik képességük és munkásságuk folytán arra érdemesek. Bármily nagyfontosságú volt legyen birtokos osztályunk a múltban, jövőnket a földdel és annak megkötésével még nem biztosíthatjuk. A magyar állam jövője, fajunk uralmának biztosítása, első sorban attól függ, hogy ezen értelmisége hazánknak legyen magyar, hogy ezen értelmiség legyen fajunk vezérszerepének szükségétől áthatva.

Ha ezt nem érjük el, a magyar állam homokon nyugod-

nék, ha még úgy biztosítva volna is a föld birtoka tisztán fajunknak. De még magát a földet is hogyan képzelhetjük biztosíthatni a magyar elemnek akkor, midőn éppen saját fajunk nagy részét kizárnók belőle, azt a fajt, mely azt eddig századokon keresztül háborítatlanul bírta. Képzeltető-e ennél szerencsétlenebb tévedés, mint az olyan védelem, mely először is azok ellen irányul, kiket ótalommal hiteget? Nagyon jól tudjuk, hogy a mai rendszer mellett is elő kell fordulnia számos oly esetnek, hogy a föld ősi birtokosától idegen kezekbe megy át. De kérdjük, mi lehet sérelmesebb magára a magyar fajra is: az-e, ha egy aránylag kisebb része kénytelen megválni birtokától, midőn nem fejt ki a kellő szorgalmat és munkásságot; vagy az-e, ha egy jóval nagyobb résznek minden körülmények közt le kell mondania a birtokról, bármily igyekezetet és takarékoságot tanúsítson is? És azoktól az aránylag kevesektől félteni a magyar faj uralmát, kik új földesurak gyanánt jutnak a birtokba, csak egy esetben lehetne. Abban az esetben, ha ez értelmiség nem volna magyar; ha ez értelmiségre nem tudna a magyar faj oly vonzerőt gyakorolni, hogy annak minden tagja, bármily eredetű: akár magyar, akár más nemzetiség szülötte, akár e föld, akár idegen ország gyermeke legyen — büszkeséggel vallja magát magyarnak.

Bárhová nézzünk tehát, nem egyes, bármily fényes és nemes multú osztály aránylag szűk abroncsa az, mely ez országot összetartja. A Werbőczy populusa alkotta keretet már évtizedek előtt széttörte a magyar értelmiség politikailag, s azóta társadalmilag is mind szélesebb lesz és mind mélyebb rétegekbe nyúlik le az az alap, mely egyedül alkalmas arra, hogy azon a jövő magyar állama fölépüljön. Mert nem a földbirtoknál, de az értelmiségben aratja a magyar állameszme folyton növekvő diadalait. Nem a sík földön, a városokban gyarapszik a magyar elem. S ha az életbe kilépett emberektől az iskola padjain az első elemi oktatásban részesülő gyermekekre fordítjuk tekintetünket, itt találjuk állami nyelvünk legkedvezőbb százalékát. Ez értelmiségre kell tehát hazánk jövőjét fektetni, ha csakugyan birunk érzékkel a gyakorlati élet elutasíthatatlan követelményei iránt.

S midőn látjuk, hogy a magyar állam jövője egy kiválóan modern osztálytól függ, akkor középkori intézmények után kapkodjunk, melyeket őseink bölcsesége megvetett már akkor,

mikor másutt még hittek csodatevő erejökben? Mikor az értelmiség erősítése első kötelességünk, akkor az egyenetlenség üszkét akarjuk dobni azon elemek közé, melyek összetartása nélkül azt teljes erejére nem juttathatjuk? S ha már a szabad birtok mellett sem maradtunk egészen mentek az osztály-előítéletektől, a birtok megkötésétől várjuk majd azok megszűntét? Ha van valami, mi ezen düledező válaszfalakba új erőt önthet, az bizonynyal csak a középbirtok hitbizománya. Ha van valami, mi nemzetiségünknek, a magyar államnak kárára és veszedelmére szolgálna, az éppen ez az intézmény. S ha mégis lehet még valami kételyünk e részben, úgy az legfőlebb az lehet, hogy a nemzet, vagy maga a földbirtkos osztály vesztene-e a mellett többet?

Szerzőnk doctrinarismussal vádol bennünket. S ha e név alatt azokat érti, kik minden intézményt alapelveikre akarnak visszavezetni; kik nem elégszenek meg egy pár találmányra elő-rángatott ügynevezett gyakorlati esettel, hanem tanácsot kérnek a történet tanuságaitól; kik nem biznak föltétlenül saját pillanatnyi hangulatukban és ötleteikben, hanem mielőtt nagy dolgokban szavukat fölemelnék, tudni óhajtják, hogyan gondolkoztak e tárgyról hazájok legjobbjai: akkor ez elnevezést kitüntetésnek vesszük és köszönettel fogadjuk. De ha a szerző ez elnevezés alatt azt az irányt érti, mely egy eszmébe beleszeretve, nem törődik azzal, megfelel-e az a viszonyoknak, nem azzal, mit tanít e részben a történelem, mit legjelesbjeink túlnyomó többsége: az ilyen irányt, az ilyen doctrinarismust mi is a leghatározottabban elítéljük. De ilyen doctrinaire-ek nem mi vagyunk.

S ha szerzőnk azt igéri, hogy semmi terrorizmus nem fogja őt visszatartani az agrárius kérdések további vitatásától: úgy azt igen méltányoljuk, habár kissé fölösleges és alaptalan aggodalomnak tartjuk, mert nem hiszszük, hogy ilyen terrorizmusra bárki is vállalkoznék. Még a népszerűség elvesztése se aggaszsa egyelőre, mert ez eszmék ma még több vonzerőt gyakorolnak, mint talán ő maga is hinné. De éppen azért örvendünk, ha az agrárius irány barátai minduntalan felszínre hozzák e kérdéseket. Szellemi szervezetünkben manapság bizonyos lappangó reactionárius elem van. Segítsék csak ezt napfényre hozni, hadd ismerje meg a közvélemény, mi rejlik azon eszmékben, melyek ma a legtöbb embert közönyösen

hagyják, és némelyeknél tetszéssel is találkoznak. Mi valóban nem kívánunk semmi mást, mint hogy minél nagyobb tevékenységet fejtsenek ki, mert ettől reméljük, hogy az ország közvéleménye is minél határozottabban visszatér ismét a szabadelvű haladás ama nagy és áldásos útjára, melyhez e nemzet hosszú ideig soha sem maradt hűtelen.

FUGGELÉK.*

A PARASZT-GAZDASÁG ÁLLÁSÁRÓL.

Csurgó, Somogy megye 1883 február.

Élénk vita tárgyát képezi a földmives osztályunk vagyis paraszt birtokosságunk vagyoni helyzete.

Nálunk ritka kérdés tárgyalatik teljes tárgyilagossággal, mint a politikában, hol csak fél isteneket s ördögöket, s csak nagy hazafiakat és árulókat látunk; ugy vagyunk ezen kérdéssel is.

A kik mindent fekete szemüvegen néznek, azok paraszt birtokosainknak csak pusztulását látják, s ha egy negyed telek át megy zsidó kézre, nemzeti veszedelmet látnak abban.

Azonban elfeledik ezek szemügyre venni azon körülményt is, hogy 1848. óta mennyi nemesi birtok ment át a volt jobbágyság, illetve paraszt birtokosság kezére? s hogy ez nem jelentékenyen több-e, mint a mi a paraszt birtokosság kezéből, a volt urbéri birtokból zsidó vagy más kézre ment át?

Pedig ha azt is tekintetbe vesszük, ugy tűnik ki azon örvendetes eredmény, hogy parasztságunk legtöbb helyen vagyonosodik.

Ezt bizton állíthatjuk például Somogy megye csurgói járásáról, hol szegényedés csak ott állott be, hol a szőlőváltás nagyon súlyosan nehezedett a népre, igen sok helyen a szőlődézsnaváltásnak magas árban megállapítása, és időközben a rossz bortermő évek s alacsony borárak beállása idézte elő népünk szegényedését, s az uzsora felburjánzását.

Azonban ott, hol a volt jobbágyság még 1869. év előtt földesurával kiegyezett, vagy 1869. és 1870-ik évben is a földesúr méltanyossága, s a parasztság józansága a kiegyezést lehetővé tette, — ha

* Az e czim alatt közlött levelek megjelentek a *Nemzet* f. évi február 15, 17 és július 1-sei számaiban.

rendkívüli elemi csapások közbe nem jöttek, parasztságunk vagyonosodott, s ma több nemesi vett birtok van kezén, mint a mennyi egyes volt úrbérestől más osztályú birtokos kezébe átment.

Leginkább a középbirtokosság birtoka jutott zsidó kézbe, de parasztbirtok kevés.

Adatokat hozok fel a csurgói járás községeiből.

1. P. Szentkirály megvett gróf Festetics György nemesi és nem hitbizományi földjeiből 200 holdon felül, — megvette azon felül a regale-jogot s korcsmaépületet s ma erre már egy krajczárral sem tartozik, s 1848 óta nem ment egy negyed telek birtok is zsidó kézre.

2. Porrog község paraszt birtokossága gróf Festetics volt földesurától jelentékeny nemesi birtokot, s a regale jogot és épületet megvette.

3. A két Gyékényes községben néhány $\frac{1}{4}$ telek s felesleg (remanentiális) föld zsidó kézbe ment át, — s itt a tűzvész, s könnyelmű adósságcsinálás 1860. évtől fogva mintegy 15—20 volt urbéres gazdát elpusztított, azonban épen a gyékényesiek a dörnye és csatártói horvátoktól a dráváninni birtokaikat, közel ezer holdat, megvásárolták, sőt gróf Zichy-féle gyékényesi uradalmi birtokot is mintegy 2000 hold szántó- és rétföldet bérbé vettek.

4. Eőr-Tilosiak szintén tetemes nemesi birtokot vásároltak, s parasztbirtok, változás esetén is, csak paraszt kézbe került.

A hol pedig nagyobb mennyiségű nemesi földek vásárlásában nem nyilvánult a paraszt birtokosság vagyonosodása, ott következő tünetekkel találkozunk.

Legtöbb helyen a legelőelkülönítés s tagosítás alkalmával a volt úrbéresek a faszén-illetőségen felül a közlegelő részen levő fákat megvették a földesuraktól, úgy hogy most sok helyen, hol a földesúr erdőpusztításai folytán, (mert nálunk ki korlátolná a földesúr erdőpusztítását?) — gyérül az erdő, a községi erdők és a közlegelőn levő erdőségek valóságos kincset fognak rövid idő alatt képezni.

De parasztságunk fizeti a dézsmaváltságot is, és ha azt is letörleszti, nagy tehertől fog megmenekülni s vagyonosodása még biztosabban fog gyarapodni.

A kormány által elrendelt statisztikai adat-gyűjteménynek arra is ki kellene terjedni, hogy mennyi nemesi birtok is ment át a volt urbéres osztály kezébe? és a legelő elkülönítés és tagosítás folytán minő fa stb. vételeket tett a parasztság földesurától?!

Csak így lehetne hű képét adni parasztságunk vagyoni helyzetének.

Mert a szabad birtoklás és tulajdon mellett képtelenség azt hinni, hogy a birtok éveken át gazdát ne cseréljen, hogy egyik családnál akár eladás, akár osztály folytán ne fogyjon, másiknál pedig a hol okszerűbb a gazdálkodás, nagyobb a takarékosság, ne gyarapodjék.

A természet örök rendje nem ismer megállapodást, — az ár mellett ott van az apály.

De veszedelem is lenne nemzetgazdasági tekintetből, ha a hanyag s okatlan gazda kezéről a birtok az értelmesebb s takarékosabb birtokos kezére át nem mehetne.

A földolog az, hogy, Istennek hála, a mi vidékünkön magyar

paraszt népünk zöme érintetlenül áll, s ezt gazdasági válság nem fenyegeti.

A magyar parasztság szívós, derék faj, ehhez hasonló parasztság nincs sehol.

Ez osztályban van nemzetünk ereje, szikla ez, gránittalapzat, — ha ezt a böles kormányzat megbecsüli, ha avatatlan kezek nem nyúlnak hozzá, erre lehet legbiztosabban reá építeni a magyar állam épületét.

Ez osztály érdekeinek előbb-utóbb elkövetkező erőteljes felkarolása az egyedüli mód, mely határt szabhat a cosmopoliticus s socialis áramlatnak, s feleslegessé tehet minden oly retrograd mozgalmat, a minőnek most tanúi vagyunk.

Addig is, ha népünkön segíteni akarunk, — az olcsó hitel szervezése által — mert a vidéki takarékpénztárak drága pénzt juttatnak a nép kezébe, teljes erővel el kell nyomni az uzorát s meg kell óvni népünket mindenféle kizsákmányolási törekvésektől.

A magyar paraszt szívesen ragaszkodik a tulajdonát képező földhöz, s épen azon tulajdonsága nyújtja azon fontos garantiát, hogy a magyar föld nem egy könnyen megy idegen kezébe.

És parasztbirtokaink nagyobb része meg is fog maradni a családok kezei között.

Azonban épen népünk földszerzési vágya s azon meggyőződése, hogy a családi vagyont a föld képezi, s a pénzgazdaság iránti ellen-szenve, s pénzzel bánni nem tudása, okozta parasztságunk egy részének bukását.

Az 1860-as évek magas gabonaára, a földbirtok árának tete mes emelkedését vonta maga után.

Parasztbirtokosaink nagy részét a földszerzési vágy ellentállhatatlanul magával ragadta.

Mesés drágán vette népünk a birtokot.

Vidékünkön egy 8 holdból álló 14 telek 2000—3000 frton kelt. A földnek holdját 200—300 frton vették.

Parasztjaink sok helyen társulatba lépven, nagyobb mennyiségű nemesi birtokokat is vettek össze.

Igy bizony sok helyütt és igen sokszor megtörtént, hogy parasztságunk a földet magas áron vette meg, de a vételárnak csak egy része volt nála készletben, míg a vételár nagyobb részét marhái és a termésemből remélte kifizetni.

Azonban az 1860-as jó termések s magas gabonaárakra következtek az 1870-es évek rossz termései, alacsony gabonaárakkal, melyek következtése az lett, hogy a hitelre vásárolt földniveiseink először kizsákmányolták magukat igavonó marháikból, utóbb, midőn a szükségletet ez se elégítette ki, kényszerítve lettek uzorakölcsönökhöz fordulni.

A föld felcsigázott ára ennek folytán tetemesen lejjebb szállott, s parasztságunk vérmes s nem számító része akkor bukott el.

Az uzora leginkább pusztított a hetvenes évek vége felé.

De hála istennek, ezen idő nem sokáig tartott, — ma már hárározott javulás észlelhető, legalább a mi vidékünkön.

Beállott a társadalom visszahatása. Ma az uzorás nem mer már

fölemelt fővel járnai, a társadalomban az erkölesi érzület visszavítva jogait, a becsület daróczköntösben is többet ér mindenki szemében, mint a beestelenség fény között.

Tagadhatatlan, hogy néptünk egy részét még adósság nyomja, de a nagyobb rész vagyonosodik, okszerűbben gazdálkodik, egyes vidékeken a lónemesítés, jobb minőségű igavonó marhák beszerzése előre halad, a régi viskók helyébe téglából épült zsendelyes, egészséges házak emeltetnek.

Mindezen jelenségek nem pusztuló parasztságra mutatnak.

Nagy érdeme van vidékünkön a néptünk között terjedő okszerűbb gazdálkodás meghonosítása körül a csurgói gazdasági körnek, s kiválólág az ezen kör buzgó, nagylelkű, hazafias szellemű elnöke Inkey Józsefnek, — s azon körülménynek is, hogy az Inkey, és Festetics-családok birtokaikat házilag kezelik, s egyik se adta birtokát bérbé, így parasztságunk és volt földesuraik közötti jótékony érintkezés, s ezen viszonyokból folyó előnyök minden téren mutatkoznak. Itt is mutatkozik a valódi aristocratia hivatása.

Nagyon természetes, hogy ez mind nem zárja azt ki, hogy egyes parasztságok elpusztulnak.

De a birtok legtöbb esetben magyar földműves kezébe kerül, s lassankint kiemelkedik a parasztságból egy rész, mely folytonosan gyarapodik, s ezen átalakulási processus eredménye leendő egy paraszt aristocratia keletkezése, mely idők folyamán, a megfogyott középnemességet leendő hivatva pótolni, mert máris épen magyar községekben vannak gazdák, kik ingatlanok s tartozékaikban 10,000 frtot meghaladó vagyonnal bírnak, s ezen parasztságok mégis fénytűzést nem ismernek, s maguk művelik földjeiket, így gyarapodásuk elmaradhatatlan.

Az ily parasztságot aztán nem kell féltetni, — ez érzi, hogy ő az államnak jelentékeny tényezője, fizeti rendesen adóját, nem vereszik a catasteri becslőközeggel, nem kívánja az — mint sok helyütt hangzik egyes nagyobb birtokosaink részéről is — hogy földje jövedelmét a minimumban állapítsák meg a catasteri felvételeknél.

És ez a parasztság erőteljes utódokkal büszkélkedik, ez a faj adja a honvédelem számára a legjobb erőket.

Bevégezem soraimat a következőkkel:

Agyrém, hogy a magyar parasztság pusztulásnak indult, — egyesek elpusztulhatnak, el is fognak pusztulni, de helyökbe újabb erők lépnek, a magyar parasztság zöme pedig biztos haladásnak örvend.

Ez nem zárja ki azt, hogy törvényhozásunk s kormányunk földműves osztályunk gondozását kiváló figyelembe ne részesítse, sőt mint előbbi cikkemben is jeleztem, ez fő állami érdek is.

De retrograd intézkedésre nincs szükség, a szabad fejlődést megakasztani nemcsak hiba, hanem politikai bűn is volna.

Oda kell hatni, hogy minden külállammal kötendő szerződéseknél a földművelési, gazdasági érdekek megóvassanak.

A földbirtok felosztásánál a minimum megállapítása is fölösleges, némely helyen szinte veszedelem volna.

Az okszerűbb gazdálkodás elérésére a commassatio lenne legüdvösebb.

A magyar álladalom ügyét öntudatos, hazafias kormány vezeti, ily körülmények között bizton reméljük, hogy mindazon intézmények, melyek népünk javára szolgálандnak, életbe léptetve lesznek.

Igenis, ezen kormánytól várjuk a parasztbirtokosság jogos érdekeinek fölkarolását.

Mert hallatlan bűn és a szőlőbirtokos parasztság elleni merénylet volt az előbbi kormányok és törvényhozás részéről az, hogy midőn a volt dézsmaváltó szőlőbirtokosokra reá vettetett a szőlőváltás fizetése, akkor a szabad ipar czimén meg lett engedve a csinált borok gyártása, így a bor ára lenyomatott, a paraszt pedig, a hol a borjövedelem képezte existenciájának alapját, tönkre tétetett, mint azt nálunk Sand és Mihály vidéke mutatja, melynek borait azelőtt Nagy-Kanizsán jó áron vették, — most pedig, mióta N.-Kanizsán több csinált, mint valódi bort isznak évek óta, a mihaldi és sandi legjobb borok akója 3 frton kel.

De akkor ki gondolt a szegény paraszttal, a gentry megkapta a dézsmaváltási kötvényeket, az üzér bort pancsolt, így ki törődött azzal, hogy a szegény paraszt miként viselte el az állam által részben a gentry javára reá rótt terhet?

Bezzeg akkor, midőn a nép százezreiről volt szó, hallgatott akkor az agrarpolitika, s ma, midőn néhol a veszély mutatkozik, a baj forrását sok másban keresik, mint a valódi okokban, s megdöbbennek az uzsora pusztításán akkor, midőn igen sok helyen a nép úgy hajtott be az uzsorába. Félő, hogy a regale-váltás forcirozott keresztülvitele is újabb ily terheket ró e népünkre, azért igen helyes ez ügyben is az óvatosság.

Nem jelszavak, hanem az élet szükségletét felölelni tudó gyakorlati közigazdasági s társadalmi politika válhatik csak javára úgy a parasztbirtokosságunknak, mint az egész nemzetnek.

ANDORKA GYULA.

A MINIMUM ÉS MAJORATUS.

— Nyílt levél Láng Lajos urhoz. —

Kiváló érdeklődéssel és nagy figyelemmel olvastam a «Minimum és Homestead» s a «Minimum és majoratus» című dolgozatokat. S ha mindamellett is, hogy az ezekben kifejtett elveket, nézeteket teljesen osztom, gyenge szavamat röviden magam is hallatni óhajtom, ez csak onnan van, mert azt hiszem, hogy pár példával szintén járulhatok a tárgy megvilágításához.

Tudom ugyan, hogy a példák odiosusok — már t. i. azok előtt, a kik ellen azok felhozatnak, — de az sem szenved kétséget, hogy valamely dolog, valamely állítás helyes vagy helytelen voltát semmi sem bizonyítja jobban, mint a tapasztalatból merített, az élet nyújtotta példák.

A ki a minimumot meg akarná állapítani, annak én — a majoratás részéről — csak azt tanácsolhatnám, hogy jöjjen el — a kérdés

tanulmányozandó a Székelyföldre. Az itteni viszonyok — ha az illető elfogulatlanul, tárgyilagosan vizsgálódik — aligha le nem hűtenék az egész minimum iránti lelkesedését.

Milyenek itt ugyanis a viszonyok? Van a compact Székelyföldön (Csik-, Háromszék-, Udvarhely- és Marosmegyékben) — a statisztikai évkönyvek szerint — mintegy 150 ezer külön birtok 2.144,609 katastralis hold területtel, a melyből azonban terméketlen 55,461 hold, és legelő 163,193 hold; vagyis összesen 218,654 hold oly közös birtok a melyből még felosztás esetében sem bírna az egyes gazda még csak valamieske hasznot is húzni. A székelyföldi legelő alatt ugyanis oly hegyes, meredek oldalakból álló talajt kell érteni, a mely tulajdonképpen erdőtalaj volna, de már fűt sem terem. Így tehát átlag egy birtokra esik $12\frac{2}{10}$ hold. Már most aztán tessék ebből már így is a minimumot meghatározni. Pedig hát ez még nem is a való adatokat tünteti fel, miután ide bele van számítva még a 995,586 hold erdő is, mely megint két okból jöhet kifogás alá: 1-ször, mint erdőterület teljességgel nem lehet aequivalens a szántóval és réttel; 2-or ezen erdő legnagyobb része (802,079 hold) nem is az egyeseké, hanem a kincstáré (18.508 hold), közalapítványi (65 hold), községeké (707,340 hold), s egyházaké (76,066 hold). Tehát tulajdonképpen ezen részletek is levonandók. És marad 1.123.876 hold az egyes birtokosok tulajdonában. És ha most — hogy számításunkkal a valót annyival inkább megközelíthessük — községi birtokul 410-et, egyházi birtokul 1030-at, kincstári és alapítványi birtokul 10-et leszámítunk, az egyes birtokok, illetőleg birtokosok száma lesz mintegy 148,850, vagy tegyük kerek számban 148 ezerre (ami a minimumra még kedvezőbb arányt ad); akkor átlag egy birtokra fog esni $7\frac{1}{2}$ hold — ismétlem: az erdővel együtt. — Erdő nélkül pláne csak $6\frac{2}{10}$ hold esnék egy birtokosra. Már most tessék aztán megmondani: miben volna itt a minimum megállapítható?! Még 1, mond egy hold minimum mellett is a birtokosoknak igen nagy százaléka fogna a minimalisok osztályába jutni.

De vizsgáljuk a dolgot más oldalról. Van a Székelyföldön oly birtokos, a ki 5 holdon alul bír (s ebben az erdő, a legelő, a terméketlen talaj, szóval minden benne van) 105,392; olyan, aki 5—15 holdig bír 26,304; igen, de ezen 26,304 birtokos közül legfőlebb $\frac{1}{4}$ -részének van 10 holdon felüli birtoka, $\frac{3}{4}$ -résznek pedig 10 holdon alul; vagyis összesen 125,120 oly birtokos van, aki a minimumul fölvevett 10 holdon alul bír. És így, a mintegy 150,000 birtokos közül csak 24,880 oly birtokos van, akinek 10 holdnál nagyobb a birtoka (az erdő, legelő és a terméketlen területtel együtt). S még ebben a 24,880 birtokossági összegben is benne vannak: a kincstár, községek, egyházak és az alapítványok birtokai, mintegy 1500 számban, a melyből legalább is 1000 birtokrész 10 holdnál nagyobb. Így tehát a 10 holdnál nagyobb területre terjedő magánbirtokok számát legfőlebb 23.880-ra tehetjük.

E szerint tehát az összes birtokosok közül csak $15\frac{9}{100}$ -nak van 10 holdnál nagyobb birtoka, $84\frac{1}{100}$ -nak pedig összes földbirtoka a 10 holdon alul van.

Ime ilyenek a székelység birtokviszonyai; sőt ilyenek voltak

századokon, hogy ne mondjam másfél ezred éven át, s mégis — ha van terület, a hol tulajdonképeni proletárság nem létezik, az épen a Székelyföld. Itt az az ezer meg ezer $1\frac{1}{2}$ —2 holdas birtokos mindannyia megtermel annyit, hogy legalább kenyere van; tarthat 1—2 malaczat, 2—3 birkát, sőt a legtöbb esetben még egy tehenkét is. S ezek szalonnát, turít, tejet adnak a kenyérhez, a melyet ennélfogva még nem is kell szárazon ennie.

Aztán meg, mert a példabeszéd szerint: a gazda munkája kétszeres munka, a dolog nyelét is kétszeresen fogja meg, és így szerényebb, és jobb munkához levén szokva, mint az, a kinek magának nincsen megművelni való földje, a maga kevésségének tisztességesen elvégzése után, még arra is marad ideje, hogy másnak is munkáljon, s így a kenyér és szalonna mellé még néhány forintot is össze szerez, sőt 2—3 év múlva még egy tulkot vagy tehenkét is el tud adni, a melynek árából — s az ezenkívül megtakarított néhány forintból megint tud egy $1\frac{1}{2}$ holdacska földet vásárolni.

S innen magyarázható meg, hogy a székely még oly 5—6 inséges év után is, mint a milyen most is Háromszékmegye nagy részét sujtotta, nem lesz teljesen földönfutóvá.

Próbálnák meg azonban jde a minimumot behozni, azonnal az összes népességnek legalább is $\frac{3}{4}$ -de a szó teljes értelmében földönfutóvá válnék; a szegény asszony nemcsak az ő borját lenne kénytelen levágtatni, de még a boglyas tyukocskájának a leölése sem késheznék sokáig (nem lenne, hogy miből, sőt még az sem, ahol azokat eltartsa), s így nem fogna az sem neki, sem másnak tojni.

Sőt nemcsak eddig van a dolog. A minimum megállapításánál természetesen az egyik testvérnek pénzzel kellene a többit kielégíteni. Igen, de az olyan kisbirtokosoknak nem igen szokott százakra menő álló pénze lenni. Kölcsönhöz kell tehát folyamodni, kölcsönhöz, amely összes jövedelmének felét, két harmadát, négy ötödét stb. is igénybe fogja venni, csak hogy a kamatokat fedezhesse. Mert ne tessék azt képzelni, hogy az olyan 8—10—15 holdas birtokra úgynevezett olesó kölcsönt lehet kapni. Nem. Így tehát — ha a jó években valahogy tudja is az illető a kamatokat fedezni, beállnak a sanyaru évek — a melyek ellen épen a földbirtokos soha sincs biztosítva — a föld nem terem, betegségek, dögvész pusztítja a házi és gazdasági állatokat stb. most beáll az az idő, midőn még a kamatokat sem tudja az illető gazda fizetni; ennek pedig tönk a szükségképen való következménye.

Hogy ez így van, arra ma is száz meg száz példát találhat mindenk, ha az életben egy kissé körülnéz. Ma is azt látjuk, hogy az olyan osztályos testvéreknél, a hol az egyik, egy vagy más oknál fogva, több birtokot tart magának meg, mint a mennyi őt jog szerint megilletné, s ezen plus kiegyenlítésére pénzbeli kötelezettséget vállal magára; mondom, az ilyen testvéreknek legalább is 95%-a tönkre megy; s a pénzzel kielégítettek is legnagyobb részét nem sok hasznát veszik ezen pénznek; a mint népünk mondja: úgy elolvad az, mint a vaj. Nem hiában! A készpénzen nagyon könnyen és nagyon hamar túl lehet adni. Mert hát az ember — főleg ha még fiatal is — gyarló.

De különben is, hogy népünk mily fontosnak — boldogságúra

ugy szólva elkerülhetetlenek — tartja a földbirtokot — legyen az bármily parányi is — világosan bizonyítja az, hogy nálunk még az iparosnak, a kereskedőnek is, ha pár forintot összeszerezhetett, a legelső teendője, hogy egy darabocská földet (néha $\frac{1}{4}$ holdnál sem nagyobb az) vásároljon. Hogy ez ipar és közgazdasági szempontból helyes volna, nem akarom állítani (legalább is az iparos tevékenységet zsibbasztja, az erőket szétforgácsolja), de iparosaink ugy okoskodnak: jobb a biztos kevés, mint a bizonytalan sok: bármí érje is őket, ha betegség vagy más egyéb folytán munkaképtelenek lesznek is, ha van 1—2—3 hold földjük, saját maguknak és övéiknek legalább «a mindennapi kenyerek» meglesz, míg ezen pár hold földbirtok nélkül kénytelenek lennének koldulni.

És ezen okoskodás, habár maga a tény közgazdasági szempontból megtámadható is, nem nélkülöz bizonyos fokú ratiót.

Igaz, hogy az ily feldarabolt kisbirtok a kivitelle nem fog oly sikeresen termelhetni, mint a nagybirtok; de hát tökéletesen áll az is, hogy: «A kivitel fokozása nem lehet öncél, melynek minden egyéb érdeket fel szabadna áldozni.»

Sőt én még hozzá teszem: nemzetünkre nézve az volna kívánatos, hogy a kivitelle minél kevesebb mezei terményünk jusson. Ha annyian volnánk, hogy minden mezei terményünket magunk el tudnók fogyasztani, akkor lenne nemzetünk a leghatalmasabb. A minimum megállapítása pedig egyik legfőbb akadályát fogná képezni annak, hogy népünk — főleg a legszaporább falusi földművelő népünk — szaporodjék. Az oly falusi nép, a melynek van legalább egy darabocská földje, nem habozik családot alapítani; s ennél vált közmondássá az, hogy: a gyermek isten áldása! Mert hát a végén is: a mezei gazdaság legfőbb factora az emberi kéz, az emberi izom; a mely épen a földműves osztálynál szokott leginkább igénybe vétetni, a legtöbb activ erőt, munkát kifejteni. Még a legtunyább is -- hogy egy példával is illusztráljam — ha látja, hogy midőn jól megszáradt szénarendjeinél egy eső közeledik, szorgos munkássá válik. Már pedig — a mint a francia példabeszéd mondja — evés közben jó meg az étvágy: úszva tanulunk meg úszni; azaz: az ily nemű esetek gyakori ismétlése a tunyát is szorgalmassá varázsolják.

Miután már is hosszabbra nyúlt levelém, mint azt magam is óhajtottam, röviden még csak egy dologra reflectálok.

Fel lett hozva, miszerint a birtok eldarabolásának világos bizonyítéka az, hogy marhaállományunk az utolsó időben fogyott.

Ha ezen tény, a mely statisztikailag van kimutatva, bizonyít valamit, akkor ez csakis az ellenkezőt bizonyíthatja; azt t. i., hogy: a marhaállomány számának a csökkenésével a birtoktestek nagyobbdásának kell beállani; avagy a birtokelaprózás kevesbül.

A dolog ugyanis ugy áll. Ha pl. 40 holdas birtok, a melyet nálunk legfőlebb 4 ökörrrel és 2 lóval jól meg lehet művelni négy részre osztatik, annak megművelésére legalább is 8 ökör kell — 1 ökörrrel nem lehet szántani stb. — Itt tehát a birtok elaprózásánál már megkészsereződött a marhaállomány. S ezen arány még akkor sem igen változik, ha a 40 holdas birtokos ökrei mellett még teheneket is tart;

nem változik, mert ezen tehenek száma legfőlebb kettőre fog rugni (egy ily birtokban a teheneknek ennél nagyobb száma nagyon ritka); míg valamennyi 10 holdas gazda is szokott legalább egy tehenet tartani, nemcsak azért, hogy házánál tej legyen, hanem azért is, hogy tinókat (tulkokat) nevelhessen.

De különben is a falusi gazdaságoknál a szarvasmarhaállományt a lóállomány rendszeren azon mértékben szorítja ki, a mily mértékben az illető gazda vagyonszáma emelkedik. A kevés birtokú földműves nem igen tarthat lovat, a melynek eltartására széna és zab szükséges; míg ellenben 2—3 darab szarvasmarhát minden zab és minden széna nélkül is el bír tartani, — nyáron át a közlegelőn etetvén azokat, télen át pedig árpa-, buzaszalmát és kocsányt (kukoriczaszárát) adván azoknak takarmány gyanánt. Legalább így van ez a Székelyföldön.

Kézdivásárhely, 1883. június 17.

DR. CSEH KÁROLY.

hivatva van, hogy a közélet minden ágazatában kalauzul szolgáljon, a mennyiben tényleg a közélet minden nyilvánulását figyelemmel kísérvén, a mezőgazdának és bányásznak, a kereskedőnek és iparosnak, a hivatalnoknak, a bírónak, a törvényhozónak, a tanüggyel foglalkozónak, az orvosnak és ügyvédnek, a hírlapírónak, a katonának kellő tájékozást törekszik nyújtani.

Az Évkönyv az ország viszonyainak hű képét a legújabb hivatalos és hiteles adatok alapján adja és visszapillantó adatok által a jelennek a múlttal való összehasonlítását, a közügyeknek és a közgazdaságnak évről-évre mutatkozó fejlődésének felismerését lehetővé teszi. A közönség támogatása lehetségesse fogja tenni, hogy a kitűzött feladatoknak évről-évre teljesebben megfeleljen.

TARTALOM.

A terület. — A népesség. — Népesedési mozgalom. — A kivándorlás. — A mezőgazdasággal foglalkozó népesség. — A termés. — Az aratás időpontja különböző államokban. — A szüret. — A phylloxera vastatrix. — A hasznos bázállatok 1880-ban. — A selyemtenyésztés. — A baromfityénésztés a külforgalomban. — Állattenyésztésügy 1881-ben. — A gazdasági szakoktatás. — Gazdasági egyesületek. — A földbírtok. — A fekvő birtok forgalma és megterhelhetése. — Gabonaárak és gabonakereskedelem. — A budapesti marhavásár. — A sertéskereskedelem. — A mezői és egyéb gazdasági munkáktól fizetett napszándíjak. — Termények és élelmi czikkek ára. — Az elemi csapások és a mezőgazdaság. — Az iparral foglalkozó népesség. — Szabadalmak és védjegyek. — A hazai ipar számára nyújtott állami kedvezmények. — Bánya- és kohó-ipar. — A szesz-, sör- és répaczukorgyártás. — A malom-ipar. — Az ipari oktatás. — A kereskedelemmel és forgalommal foglalkozó népesség. — A külkereskedelem. — Az osztrák-magyar bank. — A magyar hitelintézetek. — Adalék takarékpénztáraink történetéhez. — A budapesti pénzüintézetek. — A hazai első takarékpénztár 1810—1881-ig. — Az uzsora. — Pénzverés. — Államjegyek. — Az agio. — A pénzpiacz. — Értékpapírok. — Vasutak. — Postu és távirtd. — Budapest főváros közraktárai. — A folyamhajózás. — Tengeri hajózás. — Fiume. — Duna-gőzhajózási társulat és osztrák-magyar Lloyd. — A tüzkárok. — Az első magyar általános biztosító társaság. — A budapesti kir. zálogházak. — Az 1883. évi állami költségvetés. — Az államvagyon. — Az államadósság. — A magyar kamatozó kincstári jegyek. — Közigazgatási költségek az ötvenes években. — A megyék háztartása. — Budapest főváros költségvetése. — Szabad királyi városaink pénzügye. — Tanügy. — Igazságszolgáltatás. — Az országgyűlési képviselőválasztók. — A hírlapok. — A hadsereg. — Nemzetközi statisztikai összehasonlítások. (Mezőgazdaság és erdőmívelés. Lótenyésztés. Szarvasmarha- és juhtenyésztés. Gyapjútermelés. Állat- és húskereskedelem. Bányászat. Külkereskedelem. Vasutak. Posta és Távirtd. Gőzhajók. Pénzforgalom. Papírpénz és bankjegy. Hadsereg. Pénzügy.) — A gazdasági törvényhozás hazánkban és a külföldön. — A nemzetgazdasági és statisztikai irodalom hazánkban és a külföldön. — Nekrológ. — A m. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ülései 1882-ben. — Függelék: Az «Adria».

II.

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A NEMZETGAZD. S STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FÖLDES BÉLA

A BIZ. JEGYZŐJE.

ELSŐ KÖTET.

1882/1883.

TARTALOM :

I. **Adalékok** a papírpénz történetéhez és statisztikájához. Irta *Földes Béla*. —
II. **Bányászatunk jelen állapota** s teendőink annak sikeresb kifejtésére.
Dr. Konek Sándor, m. tudományos akadémiai rendes tagtól. — III. **Népünk
hivatása és foglalkozása** az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Irta
Dr. Jekelfalussy József. — IV. **Az adóáthárítás elmélete**. Irta *Tisza István*. —
V. **Hazánk bűnügyi statisztikája 1873—1880**. Különös tekintettel a
büntett miatt elítéltek személyi és társadalmi viszonyaira. Irta *Dr. Jekelfalussy
József*. — VI. **A munkásbiztosítás kérdése**. Irta *Ecséri Lajos*. —
VII. **Minimum és homestead**. Irta *Láng Lajos*. — VIII. **Az államgazda-
ság eszméje és a socialistikus finanszia kezdetei**. Irta *Kautz Gyula*. —
IX. **Az első magyar vasút története**. Irta *Fenyvessy A.* — X. **A községi
pénzügy főbb eredményei hazánkban**. Az 1881. évi jóváhagyott költség-
vetések alapján. Irta *Dr. Jekelfalussy József*.